



Länsstyrelsen
Västerbotten

SÖDRA GARDFJÄLLETS NATUR- OCH KULTURLANDSKAP



Titel: Södra Gardfjällets natur- och kulturlandskap

Utgiven av: Länsstyrelsen Västerbotten 2022

Text: Lena Lundevaller

Bild omslag: Grantonsskalet, Lena Lundevaller

Kartor: Länsstyrelsen Västerbotten, © Lantmäteriet.

Publiceringstillstånd: Allmänt kartmaterial från Lantmäteriet, medgivande 94.0410. Flygfoton från Lantmäteriets tillstånd LM2021/033678.

Adress: Länsstyrelsen Västerbotten,
901 86 Umeå

Telefon: 010-225 40 00

E-post: vasterbotten@lansstyrelsen.se

Hemsida: www.lansstyrelsen.se/vasterbotten

Diarienummer: 511-2851-2017

Förord

Södra Gardfjället är ett stort fjällmassiv med för fjällen karaktäristiska naturtyper och arter. Området avsattes 1987 som ett fjällnära domänreservat av dåvarande Domänverket. Enligt regeringsbeslut 1995 ska området skyddas som naturreservat.

I denna rapport beskrivs översiktligt Södra Gardfjällsområdets natur-, kultur- och friluftsvärden samt renskötselns förutsättningar. Rapporten är en sammanfattning av de underlag som använts vid framtagandet av förslaget till beslut och skötselplan för Södra Gardfjällets naturreservat som var på remiss i januari 2021 (dnr 511-2851-2017).

Björn Jonsson
Naturvårdsdirektör

Innehåll

Förord	3
---------------	----------

1. Bakgrund	5
--------------------	----------

2. Uppgifter om naturreservat	7
--------------------------------------	----------

3. Områdesbeskrivning	8
Naturtyper och arter enligt Natura 2000	9
Riksintressen 3 och 4 kapitlen miljöbalken	10
Naturgeografiska förhållanden	10
Klimat	11
Natur	12
Arter	19
Kulturhistoria	21
Friluftsliv	23
Fiske och jakt	27
Renskötsel	28
Forskning och miljöövervakning	29

Bilagor	33
Artlista	33
Besöksmål och turförslag	39

Källor i urval	46
-----------------------	-----------

1. Bakgrund

Södra Gardfjällets (Klipentjahke) mycket höga natur- och friluftsvärden har varit kända under lång tid. Förutom renskötsel och den bofasta befolkningens nyttjande av området för rekreation, fiske och jakt har områdets vackra natur lockat turister till området för att vandra, åka skidor och fiska sedan början av 1900-talet.

Domänverket avsatte 4 augusti 1987 domänreservatet Södra Gardfjället i syfte att bevara större, sammanhängande fjällnära skogsområden och angränsande fjällmarker. Enligt Domänverkets beslut ska bl.a. skog och övrig vegetation lämnas så orörd som möjligt, skogsbruk inte bedrivs, friluftsliv främjas och forskning uppmuntras. Av beslutet 1987 framgår också att domänreservatet kan komma att få utökat skydd i form av naturreservat av Länsstyrelsen.

I samband med att Domänverket bolagiserades beslutade regeringen 21 december 1995 att godkänna en överenskommelse mellan Naturvårdsverket och Fastighetsverket rörande förvaltningen av den statliga marken, där de fjällnära domänreservaten förvaltas av Statens Fastighetsverk (NV dnr 30-1685/95). Vidare beslutades vilka fjällnära domänreservat som hade sådana särskilda naturvärden att de ska ges skydd som naturreservat av länsstyrelserna samt att Naturvårdsverket därefter ska stå för naturförvaltningen (M95/4758/4 och M95/4836/4). Södra Gardfjället bedömdes ha sådana naturvärden. Våren 2016 begärde Länsstyrelsen och fick också Naturvårdsverkets godkännande att påbörja en reservatsbildningsprocess för de fem återstående fjällnära domänreservaten i länet. 2018 beslutades Vojmsjölandets naturreservat och Daevnie (Daune) som en utökning av Marsfjällets naturreservat 2018 (Lst dnr 511-5359-2017 respektive 511-2849-2017).

Denna rapport innehåller en sammanfattande områdesbeskrivning utifrån det material som samlats in om Södra Gardfjället under naturreservatsbildningsprocessen mellan 2017 och 2021. Rapportens texter bygger på litteraturstudier och webbaserad information. Underlag har också hämtats från egna och andras punktvisa inventeringar samt olika kartor. T.ex. inventerades Ripfjällsområdet i slutet av 1990-talet samband med länets våtmarksinventering (VMI) och 2003 i samband med regeringsuppdraget Statliga naturskogar och urskogsartade skogar (SNUS). Underlagen har använts för att ta fram ett förslag till avgränsning och förvaltning av naturreservatet. I rapporten används därför ordet "naturreservat" och på kartor redovisas naturreservatets avgränsning i enlighet med Länsstyrelsens förslag till beslut och skötselplan i remissen 13 januari 2021 (dnr 511-2851-2017).

Namn på platser anges i enlighet med Lantmäteriets kartor. Ursprunget till Lantmäteriets namn varierar mellan de samiska språken. Vilhelmina kommun ingår sedan 2010 i förvaltningsområde för de samiska språket.²

¹ Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (SFS 2009:724).



Karta med naturreservatet Södra Gardfjället markerat. Reservatet omfattar fjällen och fjälldalarna norr om Kittelfjäll i Vilhelmina kommun. Inom naturreservatet finns ett nätverk av fjälleder. Söder om Södra Gardfjällets naturreservat ligger Marsfjällets naturreservat.

2. Uppgifter om naturreservatet

Södra Gardfjället avsattes 1987 av Domänenverket som fjällnära domänenreservat. Sedan 2003 ingår området i det europeiska nätverket av skyddade områden, Natura 2000.

Namn	Södra Gardfjället
Natura 2000-områden	Södra Gardfjället (SE810397) och del av Virisens vattensystem (SE0810395)
Kommun	Vilhelmina
Län	Västerbotten
Lägesbeskrivning	Cirka 85 km NV om Vilhelmina samhälle
Mittkoordinat	525962, 7245820 (SWEREF99 TM)
Naturgeografisk region	33h, förfjällsregion med huvudsakligen nordligt boreal vegetation 36a, norra högfjällsregionen
Markägarkategori	Statens Fastighetsverk och Naturvårdsverket
Fastigheter	Borkan 1:11, Klitvallen 1:1, Kronoöverloppsmarken 1:1, Matsdal 1:15, Skansnäs 2:1 och Virisholmen 1:1
Totalareal	38 886 hektar
Landareal	37 086 hektar

Tabell med administrativa uppgifter om naturreservatet.

3. Områdesbeskrivning

Södra Gardfjället

I Södra Gardfjällets naturreservat finns i stort sett alla för fjällen karaktäristiska naturtyper representerade. Landskapet är storlaget med vackra fjälldalar omgivna av branta fjäll med raviner och rasbranter. Kännetecknande för naturreservatet är de vidsträckta fjällbjörkskogarna med slingrande vattendrag, klara sjöar, små myrar och täta videbuskmarker. På många ställen är vegetationen högväxt med brudborste, kvanne, nordisk stormhatt, torta och älggräs. Vid bl.a. Klitvallen och den vackra U-dalen Grantonskalet finns öppna fjällhedar med lågväxt risvegetation av kråkbär och dvärgbjörk. På de högsta fjälltopparna och fjällplatåerna, t.ex. på Kittelfjället och Grönfjället, är det stenigt och vegetationen är mycket sparsam. I granskogarna i söder och öster syns bl.a. lavskrika och tjäder. Området har också många intressanta geologiska formationer, bl.a. Bullerbäckens långa kanjon med vackert vattenfall. Sedan lång tid tillbaka kommer vandrare, skidåkare, fiskare och många andra besökare för rekreation och söka utmaningar. Det finns gott om fornlämningar och kulturmiljöer, t.ex. kring Silisens sameviste. Naturreservatet ligger inom Vilhelmina norra och Vapstens samebyars åretruntmarker. Det är ett mycket betydelsefullt område som kalvningsland och betesområde från vår till höst.

Södra Gardfjällets naturreservat är ett stort sammanhängande fjäll- och skogsområde som ligger strax norr om Kittelfjäll, cirka 85 kilometer nordväst om Vilhelmina. Det sträcker sig från Fättjaur i väster till Matsdal i öster och gränsar i norr till Storumans kommun. I reservatet ingår hela Södra Gardfjällets fjällmassiv samt de södra delarna av Norra Gardfjällets fjällmassiv med mellanliggande fjälldalar, sjöar och vattendrag. Höjden över havet varierar från 510 meter söder om Södra Matsdal, till Grönfjällets sydöstra topp 1 376 meter över havet. Klimatet kännetecknas av stora vind-, snö- och temperaturväxlingar.

Naturreservatets obrutna fjällområde har hög grad av naturlighet med många olika representativa naturtyper. Större delen består av fjällmassiv med kalfjällstoppar, varav Skaarjehke (1 372 m.ö.h.) är högst, och fjällplatåer med ris- och gräshedar. I fjällsluttningarnas nedre delar och i fjälldalarna återfinns vidsträckta videbuskmarker, fjällbjörkskogar och fjällnära barrskogar genomskurna av ett nätverk av våtmarker, sjöar och vattendrag. Reservatet har ett rikt fågelliv med många för fjällen karaktäristiska arter. Reservatets talrika våtmarker uppvisar en stor spännvidd från fattiga kärr till rikkärr. Flera av våtmarkerna bildar större våtmarkskomplex, t.ex. Fjällmyran norr om Matsdal. Sjöarna och vattendragen är inom reservatet hydrologiskt opåverkade med värdefulla ursprungliga stammar av röding och öring. Betydelsefulla livsmiljöer är också reservatets helt fisktomma sjöar och tjärnar.

Inom naturreservatet sker en lång rad naturliga processer som påverkar naturtypernas och arternas utbredning. Till den naturliga dynamiken bidrar bl.a. laviner, översvämningar, brand, svampar och insekters nedbrytning av ved samt bete. Naturliga populationscykler, t.ex. av smågnagare, ripor och insekter, är en förutsättning för många rovdjur och fåglar.

Naturreservatet har en för fjällen typisk flora och fauna men hyser också flera skyddsvärda och rödlistade arter, t.ex. taigaskinn, knottig blåslav, skrednarv, violett kantad guldvinge och lappmes. Av och till förekommer de stora rovdjuren björn, järv, lodjur och kungsörn i området. Inom reservatet återfinns också flera skyddsvärda kalkgynnade arter t.ex. kalkkärrsgrynsnäcka. Serpentinberget Rödbberget, söder om Kanan, har en intressant flora med bl.a. dvärgrödblåra och smal ängssyra.

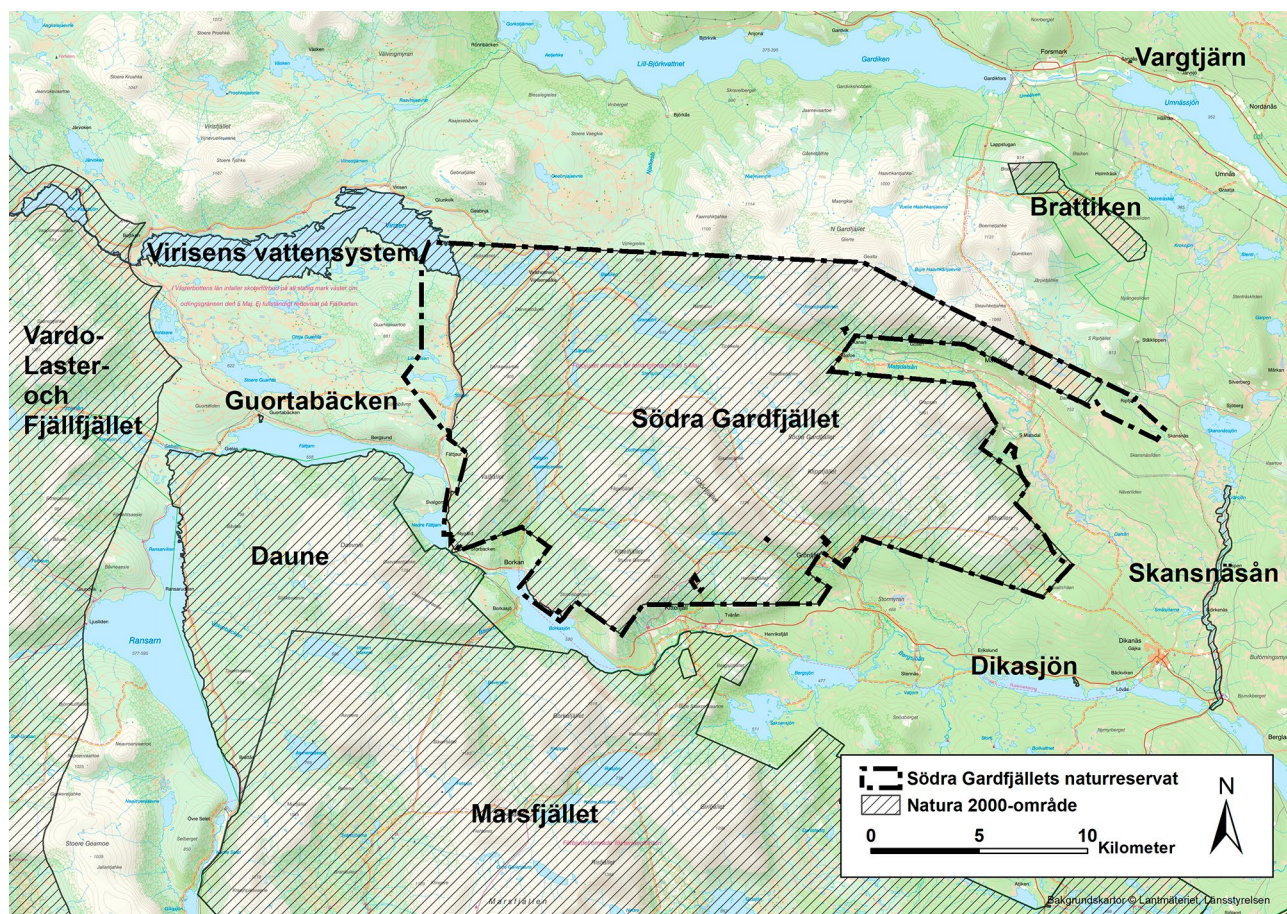
Området är ett samiskt kulturlandskap där renen och renskötsel under lång tid varit en del av landskapet. Naturreservatet är rikt på fornlämningar och kulturmiljöer, exempelvis kätalämningar, samevisten och renvallar. Det finns också spår från övergivna nybyggen. Till förståelsen för områdets nyttjande och utveckling bidrar också naturnamn, berättelser och traditioner

Södra Gardfjällets vackra och varierade fjällandskap nyttjas året runt för olika friluftaktiviteter och turistverksamhet. Populära besöksmål med storslagna vyer över fjällandskapet är bl.a. Grantonsskalet, Kitelfjället, Fågelfjället och Bullerfallet samt kulturmiljöerna vid Silisen och Klitvallens samevisten. Det finns också områden utan besöksanordningar som bjuder på vildmarkspräglade naturupplevelser utan ljud- och ljusstörningar, t.ex. rofyllda vandringar, naturfotografering och stjärnskådning. Inom naturreservatet verkar och bidrar många olika aktörer till att bevara och utveckla områdets höga natur-, kultur- och friluftsvärden.

Naturtyper och arter enligt Natura 2000

Södra Gardfjället ingår sedan 2003 i det europeiska nätverket av skyddade områden, Natura 2000. Större delen av naturreservatet ligger inom Natura 2000-området Södra Gardfjället. I nordväst ingår en del av Natura 2000-området Virisens vattensystem.

23 av Habitatdirektivets² naturtyper är representerade. Särskilt utpekade Natura 2000-arter är för Södra Gardfjället skogsrör, lappranunkel, kalkkärrsgrynsäcka och otandad grynsäcka och för Virisens vattensystem skogsrör. Södra Gardfjället berörs av flera åtgärdsprogram för hotade arter (ÅGP): kalkkärrsgrynsäcka, jämtlandsmaskros, dubbelbeckasin, utter och rikkärr.



Karta över Södra Gardfjället och närliggande Natura 2000-områden.

² EU:s Art- och habitatdirektiv, Direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter

Skogsrör växer i den södra delen av naturreservatet, främst längs bäckar med fuktig barr- och blandskog med rörligt markvatten eller översilning. Lappranunkel är inte funnen i Natura 2000-området men någon mil längre öster ut. Det är inte omöjligt att det finns någon population i området. Kalkkärrsgrynsnäcka och otandad grynsnäcka förekommer på rikkärren vid Gräsnäset. Jämtlandsmaskros växer vid sjön Borkan. Sjöns naturliga vattenståndsväxer och isskavning skapar blottor i vegetationen där fröna kan gro. Kring Vojmån syns regelbundet utterspår.

Naturtyper och arter i naturreservatet enligt Natura 2000. Naturtyperna är enligt Naturvårdsverkets naturtypskartering (NNK). Avgränsningarna av naturtyperna är huvudsakligen gjort med fjärranalys. Arealerna ska därför ses som ungefärliga.

Naturtyp	Natura 2000-kod	Areal (ha)
Sjö	3100	1 500
Myrsjöar	3160	100
Alpina vattendrag	3220	165
Mindre vattendrag	3260	25
Alpina rishedar	4060	10 300
Alpina videbuskmarker	4080	1 700
Alpina silikatgräsmarker	6150	3 000
Alpina kalkgräsmarker	6170	25
Fuktängar	6410	75
Högörtssamhällen	6430	300
Svämängar	6450	25
Höglänta slätterängar	6520	3
Öppna mossar och kärr	7140, 7142	2 200
Källor och källkärr	7160	3
Rikkärr	7230	500
Alpina översilningskärr	7240	35
Aapamyror	7310	400
Silikatrasmarker	8110	100
Kalkrasmarker	8210	75
Kalkbranter	8210	50
Silikatbranter	8220	100
Grottor	8310	0,1
Taiga	9010	9010
Fjällbjörkskog	9040	15 400
Näringsrik granskog	9050	300
Skogbevuxen myr	(9740) 91D0	25
Icke-natura-naturtyp	3900, 6960, 8900, 9810, 9900	283

Natura 2000-arter som noterats inom naturreservatet. Utpekade arter för Natura 2000-området Södra Gardfjället i fet stil. För Virisens vattensystem är skogsrör utpekad art.

Kod	Art
1948	Skogsrör
1972	Lappranunkel
1013	Kalkkärrsgrynsnäcka
1015	Otandad grynsnäcka
A001	Smålom
A002	Storlom
A0038	Sångsvan
A078	Havsörn
A091	Kungsörn
A098	Stenfalk
A102	Jaktfalk
A104	Järpe
A108	Tjäder
A139	Fjällpipare
A140	Ljungpipare
A151	Brushane
A154	Dubbelbeckasin
A166	Grönbena
A170	Smalnäbbad simsnäppa
A194	Silvertärna
A216	Fjälluggla
A223	Pärluggla
A236	Spillkråka
A241	Tretåig hackspett
A272	Blåhake
A456	Hökuggla
1354	Björn
1355	Utter
1361	Lodjur
1912	Järv

Naturgeografiska förhållanden

Inom Södra Gardfjällets naturreservat ges goda förutsättningar att uppleva och studera flera för fjällen karaktäristiska geologiska och geomorfologiska processer och formationer. Det finns flera toppar på över 1000 meter över havet. Den övergripande reliefen inom naturreservatet är typisk för skandinaviska fjällkedjan med rundade toppar, flacka fjällplatåer och breda relativt djupa fjälldalar.

Centralt i naturreservatet ligger Södra Gardfjällets fjällmassiv, med reservatets högsta fjälltopp på Grönfjället (1 376 m.ö.h.). I norr ingår de södra delarna av Norra Gardfjällets fjällmassiv, med bl.a. fjälltoppen Gealta (1 308 m.ö.h.), i naturreservatet. Den kaledoniska bergskedjeveckningen ägde rum för cirka 520 - 400 miljoner år sedan. Naturreservatet ligger, förutom allra längst i öster, inom den övre skollberggrunden (övre alloktion). Huvuddelen av reservatet är inom dess undre del Seveskollan, förutom väster om Valsjön där Köliskollan överlagrar Seveskollan. Reservatets berggrund består därför huvudsakligen av metamorfa (omvandlade) bergarter som amfibolit, granatförande glimmerskiffer och paragnejs. Västra delen av reservatet utgörs av magmatiska bergarter som basalt, andesit, och den för Köliskollan dominerande bergarten kalkfyllit. Mest varierad är berggrunden söder om Valfjället med stråk av grafitfyllit, kvartsitkonglomerat, serpentinitkonglomerat, grönskiffer, kvartsfyllit och kalksten. I naturreservatets sydöstra hörn är berggrunden äldre och består främst av kvarts- och fältspatrik gnejs.

Den rika förekomsten av basiska bergarter i naturreservatet är grunden för den blomsterprakt som återfinns på fjällhedar, våtmarker och i fjällbjörkskogar. Inom reservatet uppträder också flera smala stråk med karbonatiska bergarter som kalksten och kalcitisk marmor, t.ex. mellan Stensjön och Fågelsjön. Spritt i både Seve- och Kölienheterna förekommer också mindre områden med ultrabasiska metaintrusiva bergarter, vilket innefattar peridotit och dunit, samt de metamorfa bergarterna serpentinit och täljsten. Serpentinfjällen är ofta starkt vittrade vilket ger dem en ljus rödbrun färg. Till exempel syns i fjällskogsbältet nedanför Kroenenåelkies och Klinhkies mörka sydbranter av amfibolit några kala rödbruna knölar. Serpentin är giftigt för de flesta växter så vegetationen på serpentinfjällen är sparsam.

I naturreservatet finns många intressanta geologiska miljöer. Efter bergskedjeveckningen nöttes fjällkedjan ner till ett så kallat peneplan för att under tiden, för 70 - 65 miljoner år sedan, åter höjas upp. Därefter startade olika erosionsprocesser.



Överst: Skrednarv är en av de få arter som växer på reservatets rasmassor och serpentinfjäll.

Nederst: Sjaaretjahkes brant i Grantonsskalet med väl utformade taluskoner. Foto: Jonas Grahn (övre), Lena Lundevaller (nedre).

Landskapet har under kvartärtidens nedisningar formats av glacial erosion och glacifluviala processer. De för området karaktäristiskt mycket branta fjällsidorna mot öst och sydöst samt flacka fjällsidorna mot väster och nordväst är ett resultat av nämnda skollstruktur samt att den dominerande isrörelseriktningen varit från nordväst mot sydost där isdelaren legat under längre perioder. Goda exempel på detta är bl.a. Kittelfjället, Klippfjället och Grönfjället. Reservatet har flera ståtliga preglaciala dalar som är starkt präglade av glaciär tillskärpning, exempelvis Grantonsskalet mellan Grönfjället och Klippfjället samt dalgången mellan Gransjön och Kanan. Vojmäns mäktiga genombrottsdal mellan Kittelfjället i naturreservatet och Borkafjället i Marsfjällets naturreservat tillhör en av landets främsta. På Grapsan finns en tydlig glaciärnisch.

Jordarterna består huvudsakligen av morän. Jordarna på fjällsidorna är skredkänsliga. På Kittelfjällets brant ovanför Kittelfjäll finns flera mäktiga raviner i det tjocka moräntäcket. Flera av ravinerna är aktiva med skred och slamströmmar. Den största ravinens bildades vid ett enormt jordskred 1909. Endast mindre delar av ravinerna ligger i naturreservatet. Ravinerna är vintertid populära nedfarter från Kittelfjällets liftsystem. Högre upp på reservatets fjällsidor och på de högst belägna fjällplatåerna har inlandsisen inte avsatt moränmaterial utan endast forslat bort de vittringsprodukter som bildats på markytan. Jordtäcket, i form av postglaciala vittringsjordar, är mycket tunt och saknas helt i brantare delar. Vegetationen är följaktligen mycket sparsam och tålig. Öppna grus- och hållmarker finns bl.a. nedanför Grönfjällets, Södra Gardfjällets och Grapsans fjällstoppar.

Isälvs sediment har avsatts bl.a. i Grantonsskalet och nordost om Fågelsjön. I Grantonsskalet finns också ett glacifluvialt delta som uppstått under inlandsisens avsmältning där det sedimentförande vattendraget mynnat i en isdämd sjö. I södra delen av Grantonsskalet finns ett par kames (kupolformade kullar av isälvs sediment som avsatts i isens slukhål). Bullerbäcken rinner söder om Kanan genom en djup ravin. Där finns också en smal kanjon med mycket branta klippväggar, utmejslade isälvsrännor och det vackra dånande Bullerfallet som faller ner i vålslipad, rund gryta. Nedanför Bullerfallets kanjon finns flera stenfält med stora av isälven rundslipade stenar och längre ner mot Matsdalsåns dalgång har ett delta bildats med ett nätverk av små bäckar.

Landskapet omformas ständigt av erosion och

sedimentation i vattendrag och sjöar, frostsprängning, vinderosion av berg och jord, solifluktion (jordflytning) m.m. Ras och skred sker frekvent i bäckravinerna på reservatets fjäll, t.ex. vid Gunnervajjabäcken och Tväråns nedre lopp. I Grantonsskalet finns på Grönfjällets branta östsluttning gott om talus (block- och stenfält). Rasbranter finns också på bl.a. Gaarenstjähke och Grapsan. Laviner är vanliga på reservatets branta fjäll. Denna omlagring av material bidrar till att skapa nya värdefulla livsmiljöer för växter och djur.

Klimat

Klimatet påverkar på många sätt förutsättningarna och förekomsten av livsmiljöer för fjällens växter och djur. Södra Gardfjället utmärks av kalla vintrar, stora temperaturskillnader över dygnet och svala somrar. Årsnederbörden är måttlig, normalt mellan 700 – 1 200 mm/år. År 2008 sticker ut med en årsnederbörd på endast 556 mm. Det ligger snö i området 180 - 210 dagar per år. Kittelfjällsområdet är välkänt för sin fina lössnöåkning på torr pudersnö. Variationen i nederbördsmängd och snötäckets tjocklek är stor inom naturreservatet till följd av topografin och väder t.ex. vindstyrka och vindriktning. Hårda vindar på mer än 20 m/s förekommer regelbundet. I Kittelfjäll uppmättes 19 januari 2017 vindar på 47 m/s. Vindblottor kan vara bara även på vintern. Vegetationsperioden är relativt kort, cirka 100 dagar per år. I fjällmassivens mer höglänta områden finns snölegor som ligger kvar långt in på sommaren. Även i skuggiga bäckravinerna kan snön ligga kvar stora delar av året. Snömärkeslav förekommer allmänt på björkarna och kan användas som en översiktlig indikator på hur djupt snötäcket brukar vara. Lokalklimatet varierar stort inom naturreservatet. Exempelvis förekommer arter med mer sydlig utbredning, som dvärggrynsnäcka och mindre agatsnäcka, bland högrörerna i fjällbjörkskogen nedanför Vaellientjähkes sydbrant.

Natur

Naturreservatet Södra Gardfjället har en stor variation i naturtyper och arter, från fjälldalar med fjällnära barrskog, fjällbjörkskog, myrar, sjöar och vattendrag till fjällmassiv med gräs- och rishedar samt kalfjäll och blockmarker. Flera av naturreservatets naturtyper kännetecknas av lång kontinuitet. Landskapet har en mosaikstruktur. Spritt inom de övergripande naturtyperna finns t.ex. små myrar, bäckar, fuktängar, blockmiljöer och högrötsdrag.

Landskapets mångformighet är mycket värdefull för flera av reservatets insekter, fåglar och djur. De stora rovdjuren, björn, järv, lodjur och kungsörn rör sig över stora ytor och förekommer därför tidvis inom i stort sett alla naturreservatets naturtyper.

Naturliga variationer av naturtyper och arter

Inom de övergripande naturtyperna finns en stor mångfald av livsmiljöer till följd av den stora variationen i topografi, lokalklimat, hydrologiska förhållanden och berggrund. Det kärva klimatet, vattendragens variation i vattenföring, isrörelser längs sjöarnas och vattendragens stränder, den branta topografin m.m. medför också att det på många håll inom reservatet förekommer olika erosions- och ackumulationsprocesser som omformar landskapet och skapar nya naturtyper och livsmiljöer. Svampar och insekters nedbrytning av ved, brand och stormfällning bidrar också till att skapa substrat som endast finns under en begränsad tid. Denna mosaik av naturtyper och livsmiljöer skapar värdefulla strukturer för naturreservatets arter, t.ex. brynmiljöer, områden med bar jord och öppna luckor.

I fjällbjörskogen syns lokalt påverkan av tidigare utbrott av fjällbjörkmätare. Variationer i förekomst av insekter och bytesdjur, bl.a. ripa, gråsidning och fjälllämmel, påverkar populationerna av flera av reservatets fåglar och rovdjur, t.ex. den starkt hotade jaktfalken.

Klimatförändringar, slitage och annan påverkan

Sentida förändringar i naturtypernas och arternas utbredning har noterats i naturreservatet. Gamla foton visar att trädgränsen har krupit uppåt bl.a. på Kittelfjället. Lokalt sker också en igenväxning av viden på tidigare öppna fjällhedar och våtmarker. Detta leder till en förändrad konkurrenssituation, där vissa arter gynnas på bekostnad av andra. Exempelvis kan igenväxning av rikkärren vid Gräsnäset påverka förekomsten av kalkkärrsgrynsnäcka. Denna förändring i artsammansättning och naturtypers utbredning kan ha flera orsaker, som att hävd och kreatursbete upphört inom naturreservatet. Andra orsaker kan vara förändrat betesmönster hos renar och andra herbivorer samt mänskliga aktiviteter och anläggningar. Många av reservatets växter och djur är konkurrenssvaga och påverkas därför särskilt av förändringar i livsmiljön, t.ex. är jämtlandsmaskros mycket känslig för vattenreglering.

Klimatförändringar, som bl.a. förändrad nederbörd, temperatur och snötäcke, kan också både direkt

och indirekt påverka den biologiska mångfalden och ekosystemen. I naturreservatet finns många arter som är anpassade till ett kallt klimat. Ett varmare klimat med upptorkning och igenväxning av kal-fjällsmiljöerna kan innebära ett hot mot reservatets utpräglade alpina arter som t.ex. jökelbjörnmossa och lapphumla. En minskning av snölegornas utbredning och varaktighet kan leda till mindre avrinning under sommaren och därmed torrare hedar. På kalfjället växer på klippor och block med ständig tillförsel av smältvatten bl.a. gulgrön raggmossa och brun jökelmossa. En ökad intensitet i nederbörden under sommaren ökar risken för skred och slamströmmar t.ex. i Kittelfjälls raviner och längs Tvärån. Rödräv har etablerat sig högre upp i fjällvärlden och på sikt kan också dynamiken hos bl.a. smågnagare, rippopulationer och fjällbjörkmätare förändras. Inom hela reservatet bidrar, i varierad omfattning, det fria renbetet till att hålla landskapet öppet och gynna vissa arter och deras livsmiljöer. Klimatförändringar kan göra att samebyarnas åretruntmarker får ökad betydelse större del av året.

Mark- och vegetationsskador från slitage samt störningar på fågel- och djurlivet förekommer lokalt inom Södra Gardfjällets naturreservat. På några ställen syns påverkan på mark och vegetation bl.a. från upprepat tramp från djur och människor, terrängcykling och hårt bete. Påverkan på markstrukturen och hydrologin återfinns främst på reservatets fjällhedar, i torra hedbjörskogar, i fuktstråk och på våtmarker. Samtidigt kan måttlig störning, t.ex. bete och tramp, under vissa förhållanden vara gynnsamt för vissa konkurrenskänsliga kärleväxter, lav- och mossarter, eftersom det förhindrar etablering av sammanhängande vegetation.

Skog och buskmarker

Areal: 17 900 hektar, varav 2 500 hektar barrskog.

Skogarna inom naturreservatet består till största delen av fjällbjörskog, ofta med gott om enbuskar. I de lägre delarna av reservatet finns också ett visst inslag av gran. Stora områden vid fjälldalarnas vattendrag och våtmarker utgörs av videbuskmarker. Inte sällan övergår fjällbjörskogen i ett stråk av videbuskmarker innan fjällhedarna tar vid. I öster och söder finns i reservatets ytterkanter några områden med hänglavsrika granskogar. Några av reservatets arter har sin huvudsakliga utbredning i fjällskogarna eller är beroende av dessa för fortsatt livskraftiga populationer, t.ex. lappmes.

Både fjällbjörkskogarna och granskogarna har väl fungerande och intakta ekosystem där de naturliga störningsprocesserna fortgått under mycket lång tid. Det finns gott om värdefulla strukturer, såsom gamla träd, hänglavar, varierad ålder, luckighet samt stående och liggande död ved i olika nedbrytningsstadium. Skogslandskapet är ofta mosaikartat med små våtmarker och bäckar. Reservatets skogar fungerar också som ett komplement till fjällmiljöerna för de djur och fåglar som lever i gränslandet mellan fjäll och skog, bl.a. fjällvråk.



Överst: Lövsprickning i fjällbjörkskogen vid Fättjaur. Här stannar renarna gärna och betar under vår- och höstflytt, tidigare betade också kreatur. Nederst: Vidsträckt fjällbjörkskog med små våtmarker i Valsjöns dalgång. Foto: Lena Lundevaller (övre), Anna Hallmén (nedre).

I dalgångarna och på fjällsidorna växer fjällbjörkskog. Fjällbjörkskog är den vanligaste naturtypen i naturreservatet och utgör nästan 40 % av dess areal. Gamla och döda träd är ofta draperade med hänglavar. Fjällbjörkskogen bildar, med några undantag i söder och öster, skogsgräns mot kalvfjället. Huvuddelen av reservatets fjällbjörkskog är av lågörttyp. Botten- och fältskiktet består av mossor, lumrar eller gräs samt lågvuxna ris och örter som blåbär, dvärgbjörk, fjällviol, ekorrbar, kråkbär, gullris och hönsbär. I de glesare fjällbjörkskogarna och de av is och höga flöden störda videbuskmarkerna kring vattendragen har flera karaktäristiska arter för nordliga slätter- och betesmarker en naturlig växtplats, bl.a. ängssyra, ormrot, svarthö och ögontröst. I fuktigare och mer näringsrika delar av reservatet finns det betydande områden med högörtsbjörkskog med inslag av rönn, asp, sälg och olika videarter och ett högvuxet fältskikt med olika gräs, ormbunkar och örter. Vanliga arter är brudborste, fjällkvanne, nordisk stormhatt, rödblåra, smörboll, torta, vänderot och älggräs. Vid Kanan, som fått namn efter bibelns "förlovade land", är växtligheten mycket högvuxen och frodig. Täta bestånd av högörter återfinns också bl.a. i sluttningen vid Klitvallens rastskydd, sjön Silisen och mellan Fättjarn och Virisen.

I högre lägen, där jordtäcket är tunt samtidigt som snötäcket är djupt och snön ligger kvar länge, finns områden med lågvuxen gles hedbjörkskog. Fältskiktet domineras av olika ris, främst blåbär och kråkbär. Där det är som mest näringsfattigt täcks marken av olika renlavar. I fjällbjörkskogen är det gott om småfåglar. Typiska fjällbjörkskogsfåglar som blåhake, bergfink, gråsiska, lövsångare och sävsparv uppträder tillsammans med sydligare arter som svartvit flugsnappare och trädgårdssångare.

Nära trädgränsen finns större videdominerande områden, t.ex. på Kittelfjällets östsluttning. Videbuskmarker finns också i fjälldalarna på marker med visst snöskydd men inte för långvarigt, t.ex. vid vattendrag, sjöar och våtmarker. Vidsträckt videbuskmarker finns bl.a. vid Klitvallsbäcken samt mellan Gransjön och Kanan. Hög markfuktighet är en förutsättning för utbredning av videbuskmarkerna. Dessa videbuskmarker kan vara svårframkomliga med högvuxna viden som lappvide, ripvide och ullvide. De tidigt blommande viderna är en viktig födoresurs för reservatets insekter. De saknar ofta undervegetation men t.ex. längs vattendrag, där buskagen är glesare av återkommande översvämningar och is, växer olika gräs och örter.



Till vänster: Den lundartade fjällbjörkskogen kring Gunnervajjabäcken vid Kanan. I mitten: I reservatets fjällbjörkskogar och videsnår hörs den skönsjungande blåhaken. Till höger: Granskog med gott om död ved vid Fjällmyran.
Foto: Lena Lundevaller (1,3), Mostphotos (2).

I Grantonsskalet blommar i de prunkande videbuskagen längs Grantonsbäcken fjällvedel, kung Karls spira, fjällkvanne, humleblomster, rosenrot, sumpnycklar, nordisk stormhatt, norsknoppa, rödblåra och torta. Kring reservatets översilningskärr anträffas kalkgynnade viden som glansvide och risvide.

Fina hänglavsrika granskogar finns bl.a. vid Henriksfjäll, Grönfjäll, öster om Klitvallen och söder om Ripfjäll. Träden är ofta draperade av hänglavar och det finns gott om grova lågor och torrträd. Inslaget av fjällbjörk är ofta stort, både levande och döda, men det finns även enstaka rönнар, grova tallar och bestånd av viden. Granarna utgörs till stor del av senvuxna granar med ett smalt grenverk. Det finns också, särskilt i de högre liggande delarna, gott om grankloner. Botten- och fältfloran består av olika mossor, ris samt lågvuxna örter och ormbunkar som husmossa, ekbråken, blåbär, kråkbär, ekorrbar, skogsstjärna och hönsbär. I sluttningar och sänkor med rörligt markvatten växer örtrika, näringsrika granskogar med grova gamla granar. Skogsrör växer i högörtsgranskogen vid några bäckar i södra delen av naturreservatet. I närheten av myrar finns blöta starrfråken granskogar. I reservatets barrskogar lever flera naturskogsarter, som t.ex. lavskrika, hökuggla, tallbit, tretåig hackspett, doftskinn, gammelgransskål, lappticka, ostticka och stjärntagging.

I granskogen vid Bullerfallet växer bl.a. den rödlistade luddfingersvampen. Enstaka granar finns på många ställen i fjällbjörkskogen och går på några ställen ända till kalvfjällsgränsen, t.ex. vid Vaellientjahke. I Granåns dalgång förekommer spridda granar långt västerut och nära trädgränsen.

Skogarna och videbuskmarkerna är delvis präglade av renbete, t.ex. i närheten av renvallar och samlingshagar. Tidig vår och sen höst är reservatets hänglavsrika gran- och fjällbjörkskogar är en viktig födoresurs för renarna. I äldre tider har också kor, hästar, får och getter betat i skogarna vid bosättingarna kring naturreservatet. Bete (av toppskotten) samt slätter på våtmarkerna höll i äldre tider tillbaka utbredningen av videbuskmarkerna. Det finns mindre områden som är påverkade av äldre plockhuggning. Lokalt förekommer vedtäkt för husbehov till på platsen befintliga kojor.



Till vänster: Översilningskärr på Fjällmyran vid Matsdal. I bakgrunden Vaellientjahke. Till höger: På reservatets rikkärr växer bl.a. risvide. Foto: Lena Lundevaller (t.v.), Jonas Grahn (t.h.).

Våtmarker

Areal: 3 450 hektar.

Naturreservatets myrar är i stort sett hydrologiskt intakta och många olika myrtyper är representerade. Öppna fattiga till intermediära terrängföljade kärr är vanligast. Inte sällan påträffas i utströmningsområden en rikare mer kalkpräglad vegetation. De flesta av våtmarkerna är små och ligger spridda i övriga naturtyper. På många ställen kommer markvatten upp till ytan och det finns små källor, myrsjöar och gölar. Övergången till torra ris- och gräshedar samt fjällbjörkskog är ofta flytande. Reservatet har några större våtmarkskomplex med strängar och flarkar, t.ex. väster om Gransjön och kring Silisen. Fjällmyran, norr om Matsdal, är ett myrkomplex med rik variation av myrtyper. I de lägre delarna av reservatet är våtmarkerna ofta delvis bevuxna med viden och låga fjällbjörkar, t.ex. kring Farrokbäcken, Matsdalsån och Valsjön.

På flera av våtmarkerna växer en blandning av fjällarter bl.a. kung Karls spira och myggstarr, typiska arter för fattigkärr, t.ex. tuvull, och mer kalkpräglade arter som gräsull, klubbstarr och hårstarr. Arter som söderut växer i rika miljöer som slätterblomma, tätört och snip är vanliga. På reservatets rikkärr och fjällbjörkskogens översilningskärr blommar orkidéerna brudsporre, Jungfru Marie nycklar och sumpnycklar. Fjällhedarnas höglänta översilningskärr har

ständig tillförsel av vatten från smältande snölegor och vatten som rinner längs fjällsidorna, vilket ger dem en artrik lågväxt vegetation av mossor, tåg- och starrväxter.

Våtmarkerna uppvisar strukturer som uppkommer vid långvarig tjäle och vind, såsom bara mineraljordsfläckar genom vindblottor i snötäcket, uppfrysning och hydrologiska processer. Kringliggande skogar och videbuskmarker är värdefulla miljöer för flera av våtmarkernas insekter och fåglar. De näringsrika förhållandena gör att reservatet också har en artrik molluskfauna, bl.a. vid Gräsnäset, med rödlistade arter som kalkkärrsgrynsnäcka och otandad grynsnäcka.

Flera av våtmarkerna var tidigare betydelsefulla fodermarker. Fuktängarna längs reservatets bäckar har under lång tid hållits öppna av is och bete. Numera slås inga myrar, men de är fortfarande viktiga som älgjaktmarker och renbetesmarker. Särskilt på våren och hösten söker sig renarna till våtmarkerna för att beta. Några av de större våtmarkerna används som flyttleder och samlingsställen i samband med renskiljning, t.ex. Fjällmyran. På flera våtmarker märks en sentida ökad inväxning av viden, gran och fjällbjörk, bl.a. på Fjällmyran. I reservatet finns det våtmarker som är hydrologiskt påverkade av bl.a. körning med terrängfordon på barmark och upprepat tramp, t.ex. norr om Matsdal och väster om Kanan.



Till vänster: Den vackra fjällbastardsvärmaren är särskilt talrik jämna år på hedarnas ris. I mitten: Klitvallens rished med Grantonsskalet och Klippfjällets fjällmassiv i bakgrunden. Till höger: Våldoftande lappspira lyser upp de karga fjällhedarna. Foton: Lena Lundevaller.

Fjällhedar och kalvfjäll

Areal: 15 733 hektar.

På fjällsluttningarna ovanför fjällbjörskogen breder ris- och gräshedar ut sig följt av steniga fjälltoppar. Där är jordtäcket mycket tunt, klimatet tufft och vegetationsperioden kort. Arternas behov av vatten samt förmåga att anpassa sig till lokalklimatet återspeglas i utbredningen av naturtyperna. På flera platser ligger snölegor kvar långt in på sommaren och ger lokalt upphov till en artrik flora. Naturliga processer som ras, skred, laviner m.m. skapar nya habitat för konkurrenskänsliga arter. Ris- och gräshedar ovanför trädgränsen samt kalvfjäll med moss- och lavvegetation utgör tillsammans cirka 40 % av reservatets areal.

På fjällhedarnas tunna vittringsjordar är vatten- och näringstillgång tillsammans med lokalklimatet, t.ex. vind och mängden snö på vintern, viktiga faktorer som påverkar arternas utbredning. Rishedar är den vanligaste naturtypen ovanför trädgränsen inom Södra Gardfjällets naturreservat. Vidsträckt rishedar återfinns t.ex. vid Klitvallen, Fågelfjället, Valfjället och Tjohkele. De torra näringsfattiga rishedarna har en hårdig dvärgvuxen och krypande busk- och risvegetation av främst dvärgbjörk, dvärgvide, kråkbär, mossjung och odon. På hösten lyser bladen på ripbär vackert rött. På de steniga grässluttningarna

växer bl.a. bruntåg, fjällbräsma, styvstarr, vårfingerört, lappspira och stjärnbräcka. Enstaka mindre områden med gräsmarker finns också högt upp på kalvfjället, t.ex. där marken är fuktig från långsamt smältande snölegor. I den dynamiska miljön vid snölegorna trivs konkurrenssvaga arter, som den lilla fjällsmörblomman och lapparv. På fjällhedarna finns också mer eller mindre kala marker i form av vindblottor och blocksänkor. På de mest torra, näringsfattiga och utsatta vindblottorna växer bl.a. axfryle och klynnetåg.

Spritt i naturreservatet finns också gräsmarker med en rik blomsterprakt, ofta benämnda dryashedar. I och kring Grantonsskalet och vid Rättfjället blommar bl.a. björnbross, fjällarv, fjällsippa, fjällgröna, fjällruta och norskpyrola. Stråk av serpentinit förekommer på flera platser, ofta kraftigt påverkade av frostsprängning, tjälskjutning och jordflytning. Träd och buskar har svårt att etablera sig på serpentenberggrund och serpentinrika grusavsättningar. Serpentinfjällen får sällan ett slutet vegetationstäck. Ungefärliga gränsen för serpentiniten på Rödbergets östra rasbranter syns från Kanan som ett stråk av rött berg i fjällbjörskogen. På Rödberget växer flera serpentintoleranta arter bl.a. fjällnejlika, fjällnörel och kal fjällarv.

På de mest exponerade fjälltopparnas grus- och hållmarker, branta klippväggar och rasbranter växer endast skorplavar och små mossor. I skyddade lägen mellan stenblocken återfinns, bl.a. på Grapsan, små tuvor av fjällgröna, krypljung, klynnetåg och ripbär. Längst in i Grantonsskalet passerar vandringsleden Grönfjällets branta östsluttning med grästäckta rasmassor och färggranna blommor som t.ex. fjällgentiana, fjällglim och purpurbräcka.

På reservatets fjällhedar syns fåglar som fjällabb, fjällpipare, fjällripa, korp, lappspurv och snöspurv. Sommartid söker sig renarna till de öppna fjällhedarna för att undkomma insekter och för att beta. Fjällbranterna är viktiga boplatser för flera av reservatets skyddsvärda fåglar och djur.

Gräshedarna är värdefullt bete för renarna. Renbete är sedan lång tid en del av naturtyperna, som bland annat håller nere igenväxningstakten av buskar och ris. Slitage från bl.a. tramp, terrängcyklar och terrängfordon förekommer lokalt inom naturreservatet, exempelvis längs populära leder. Mark- och vegetationsskador på fjällhedarna kan kvarstå under lång tid eftersom vegetationen har låg produktivitet och låg resiliens (återhämtningsförmåga).

Hävdade marker

Areal: 3 hektar.

Hela Södra Gardfjällets naturreservat är ett kulturlandskap där renbete och traditionellt samiskt nyttjande har pågått under mycket lång tid. Inom naturreservatet finns också marker som tidigare hävdats med slätter, t.ex. myrmarker och bäckraningar. I fjällbjörk- och barrskogarna vid bosättningarna kring naturreservatet har fritt skogsbete pågått långt in på 1900-talet. Hävdgynnad flora och fauna kan också finnas på öppna marker bl.a. vid fiske- och renvaktarstugor, rengården och idag övergivna renvallar, samevisten och nybyggen.



Den restaurerade renvallen vid Klitvallens sameviste med fjällbjörkar. Foto: Lena Lundevalier, juli 2016.

De hävdade markerna är viktiga för många arter, inte minst slätter- och betesgynnade kärlväxter, fjärlar, humlor och vildbin. Floran består av karaktäristiska fjällväxter och hävdgynnade ängsväxter. Reservatets tidigare hävdade marker sköts idag endast sporadiskt. Kvar dröjer sig hävdgynnade växter som fjälltimotej, smultron, stagg, vårbrodd och ängsfryle. Gamla renvallar och rengården går ofta att lokalisera i terrängen med hjälp av den, i jämförelse med omkringliggande mark, frodiga gräsvegetationen. Ängssyra och underarten lappsyra är värdväxter för den rödlistade fjärlen violettekantad guldvinge. De växer i reservatet bl.a. på gamla renvallar där marken luckrats upp av renarnas klövar och gödslats av spillningen. Intill Silisen och Klitvallens samevisten har i ett par renvallar och rengården restaurerats. Miljöerna med byggnader och ängar är ett viktigt inslag i landskapsbilden och för förståelsen av fjällens kulturhistoria. Videbuskar och fjällbjörkar har börjat vandra in från ytterkanterna.

Delar av de gamla slätter- och betesmarkerna närmast byggnaderna på Virisholmen hävdas fortfarande. I äldre tider gick kreaturen på skogen under sommarhalvåret och även myrar på fjället användes till bete. I skogarna kring Södra Matsdal betade korna till en bit in på 2000-talet. Gamla kartor visar att naturreservatets myrar och bäckraningar var viktiga slättermarker. På några av reservatets starrkärr påträffas rester av hässjestöror. Fjällbjörkskogens lövträd och buskar utgjorde en betydande del av vinterfodret.



Virisholmens gårdstun och ägor på avvittringskarta från 1910.

Sjöar och vattendrag

Areal: 1 800 hektar.

Inom Södra Gardfjällens naturreservat finns såväl små fjällbäckar som större åar och sjöar. Totalt finns det cirka 420 km åar och bäckar som ringlar sig genom naturreservatet med små forsar och sel. Vattenkvaliteten är god och fisk kan vandra fritt genom vattensystemen i reservatet. Större delen av naturreservatet ligger inom Ångermanälvens och Vapstälvens avrinningsområden. Några mindre områden i norra delen av reservatet tillhör Umeälvens avrinningsområde. Reservatets sjöar och vattendrag har i arbetet med EU:s vattendirektiv givits miljö kvalitetsnormen hög – god ekologisk status.

Sjöarna och vattendragen i reservatets norra del, t.ex. Farroken, Granån och Grundträsket, utgör Vapstälvens källflöden. Utmärkande är att Vapstälven rinner, till skillnad från länets övriga älvar, västerut in i Norge och byter där namn till Vefsna. I Sverige är Vapstälven opåverkad av vattenkraftutbyggnad. Vojmån har sina källflöden i Norge och är ett av biflödena till Ångermanälven. Vattendelaren mellan Vapstälven och Vojmån utgörs av en lång myr i dalbotten mellan Gaarenstjahke och Tjohkele. Det finns också en vattendelare i Grantonskalet mellan Durrienjohke och Grantonsbäcken vid Sealma (vilket betyder tröskel på sydsamiska). Där rinner Durrienjohke mot nordväst förbi de små sjöarna längst in i Grantonskalet och vidare till Gransjön och Vapstälven. Matsdalsån avvattnas via Dalsån till Vojmån, liksom sjöarna och vattendragen i reservatets södra del t.ex. Silisen, Valsjön och Grantonsbäcken. Längst i nordost rinner Simaskalsbäcken genom naturreservatet mot Skansnäsån, som längre söderut mynnar i Dalsån. Vijriegieles nordsluttning samt östsluttningarna av Gealta och Gealtangietje tillhör Umeälvens avrinningsområde.

Bäckar med små forsar rinner längs fjällsidorna till sjöarna och vattendragen i dalgångarna. I de flacka dalgångarna har vattendragen vackert meandrande lopp genom videbuskmarker och våtmarker, bl.a. Matsdalsån, Grantonsbäcken, Tvärån och Fågelsjöbäcken. Flera av bäckarna på fjällsidorna är djupt nedskurna i raviner och kanjoner. Bullerbäcken har en djupt nedskuren flera kilometer lång fors om avslutas med ett vattenfall i en trång kanjon.

Sjöarnas och vattendragens bottenlevande växter är värdefulla uppväxtmiljöer för fisk. Bland annat finns ursprungliga och reproducerande stammar



Farrokbäckens meandrande lopp genom videsnåren och myrarna vid Rättsjön. Foto: Anna Hallmén.

av öring och röding. I reservatets myromgärdade sjöar häckar bl.a. bläsand, knipa och kricka. Det finns också betydelsefulla helt fisktomma sjöar och tjärnar. De är ofta grunda och kan tidvis vara uttorkade och vintertid bottenfrusna. Vid de fisktomma sjöarna häckar gärna smålommen och den rika produktionen av olika kräftdjur och insekter är en viktig födokälla för flera av reservatets fåglar, t.ex. smalnäbbad simsnäppa. I anslutning till Vojmån syns ofta spår av utter.

Naturliga vattenståndsväxer skapar värdefulla livsmiljöer för växter och djur. Strandvegetationen karaktäriseras av örter och vedartade växter som gynnas av störning. På de tidvis översvämmade stränderna växer bl.a. sipperblindia, fjällvedel, grönvide, sylört och strandranunkel. Vid Borkasjön växer bl.a. den kalkgynnade och konkurrenskänsliga jämtlandsmaskrosen i flera olika fuktiga miljöer, allt från glest bevuxna, steniga och grusiga stränder till små strandängar och finsediment där mer högvuxen vegetation nöts bort av de naturliga vattenståndsväxer och issskavning.

Naturreservatets sjöar och vattendrag har i arbetet med EU:s vattendirektiv getts hög ekologisk status med naturliga livsmiljöer och artsammansättning. Bäckarna i nordost som avvattnas mot Matsdalsån och Dalsån har bedömts uppfylla klassen under, god ekologisk status, p.g.a. de har vandringshinder nedströms naturreservatet. Vattenkemin är opåverkad inom hela naturreservatet. I likhet med länets övriga sjöar av vattendrag finns viss påverkan av långväga luftföroreningar som kvicksilverföreningar och bromerade difenyletrar. Naturreservatets goda vattenkvalité är en förutsättning för flera av reservatets friluftaktiviteter.

Arter

Naturreservatet har en för fjällen och andra alpina miljöer typisk flora och fauna. En förhållandevis stor andel av arterna i fjällen förekommer inte i någon annan landskapstyp, samtidigt som få fjällarter är rödlistade. Specialiseringen med avseende på livsmiljö och levnadssätt är ofta stor. Den naturliga dynamiken i landskapet med vindblottor, snölegor, ras m.m. är viktig för att skapa livsmiljöer för konkurrenskänsliga arter t.ex. dvärgnarv som trivs på fuktig bar jord.

Södra Gardfjällets flora och fauna

Under en tur i naturreservatet finns goda möjligheter att uppleva och studera för svenska fjällen karaktäristiska växter, fåglar och djur. Utmärkande för reservatet är att det finns gott om kalkpräglade arter. I juni – juli blommar fjällsippa, vars latinska namn gett namn åt vegetationstypen dryashed. Lite senare lyser bl.a. fjällglim, fjällveronika, gullbräcka och liten fetknopp upp de mörka fjällhedarna. Rödberget, sydväst om Kanan, är ett välkänt serpentenberg med bl.a. spenslig fjällnejlika. Kring midsommar blommar på Rödberget landets sydligaste förekomst av lapsk alpros.

Förutom den rika fjällfloran finns det inom naturreservatet goda chanser att se bl.a. fjälllämmel, blåhake, lavskrika, större strandpipare och ripa samt spår av tretåig hackspett, björn och järv. Under sommaren hörs ljungpiparens melankoliska vislande över fjällhedarna och kanske syns den smalnäbbade simsnäppan simma i cirklar sökandes efter föda i en liten göl.

Hotkategorier anges enligt SLU Artdatabanken. 2020. *Rödlistade arter i Sverige 2020*.

I och med att Södra Gardfjället är ett större sammanhängande fjällområde, och strax söderut ligger Marsfjällets naturreservat, finns flera av fjällens typiska fåglar och däggdjur representerade t.ex. fjälllabba, fjälllämmel, korp och ripa. Björn (NT), järv (VU) och lodjur (VU) förekommer liksom tidvis fjälluggla (CR), fjällvråk (NT), jaktfalk (EN) och kungsörn (NT). Vid Vojmån och dess sjöar förekommer ÅGP-arterna jämtlandsmaskros (NT) och utter (NT). Jämtlandsmaskros är en nordisk endem med få växtplatser utanför Sverige.

Stora delar av Södra Gardfjället består av fjällbjörkskog med skyddsvärda arter som skrovellav (NT), lappmes (NT) och lappsparv (VU). I den fjällnära granskogen återfinns bl.a. lavskrika, mindre korsnäbb, orre, tretåig hackspett (NT), lavarna knottrig blåslav (NT) och rödbrun blekspik (NT) samt vedsvamparna doftskinn (NT), ostticka (VU), lappticka (VU), rynkskinn (VU), taigaskinn (VU) och violmussling (NT). På ett par platser växer Natura 2000-arten skogsror.

Reservatets till stora delar basiska berggrund och slutningarnas rörliga markvatten bidrar till en rik variation i vegetationens sammansättning. Skollgränsen mellan Seveskollan och Kōliskollan går genom reservatet. I anslutning till skollgränsen kommer på flera ställen sådana bergarter i dagen som ger upphov till en rikare flora. På Kittelfjället och Grönfjället växer kalkgynnade arter som fjällsippa, grönbräken, hårstarr, kal fjällarv och nätvide men också mer kalkskyende arter som t.ex. krusbräken. Molluskfaunan är också ovanligt rik. Vid Gräsnäset, norr om sjön Virisen anträffas i de öppna rikkärren bl.a. fjällgrynsnäcka, sumpgrynsnäcka, slät skruvsnäcka samt Natura 2000-arterna kalkkärrsgrynsnäcka (NT) och otandad grynsnäcka (NT).



Fjällnejlika är en av få växter som klarar att växa på reservatets serpentinfjäll. Foto: Lena Lundevalle



Överst: I den fuktiga granskogen vid Bullerfallet trivs den rödlistade luddfingersvampen (NT). Nederst: ÅGP-arten jämtlandsmaskros växer längs Borkasjöns stränder. Den finns nästan enbart i Sverige och känns igen på sina orangegula blommor. Foto: Lena Lundevaller (övre), Sven Hellqvist (nedre).

Naturreseptatet har också en värdefull flora av serpentintoleranta arter och serpentinyter (växter som endast är funna på serpentin). t.ex. kring Rotiken och Kroeneåelkie har skrednarv (NT) och smal hönsarv (NT) noterats och vid Kittelfjället smal ängssyra (NT). På en liten höjd vid Blerikliden, mellan Virisen och Bleriken, växer bl.a. dvärgrodblåra (VU), serpentinnörel, smal ängssyra, skrednarv (NT) och spenslig fjällnejlika (NT). Rödberget, sydväst om Kanan, är ett välkänt serpentenberg med intressant flora, bl.a. smal hönsarv, spenslig fjällnejlika och landets sydligaste förekomst av lapsk alpros. Fjällens blommande växter är viktiga för många insekter, t.ex. humlor och fjärilar. I reservatet förekommer bl.a. polarhumla (NT) och violett kantad guldvinge (NT).

Vägen mellan Henriksfjäll och norska gränsen har en artrik flora och har av Trafikverket klassats som "Artrik väggkant" med arter som blodrot, blåklocka, brudborste och daggkåpa sp. Även väggkanterna kring Matsdal har en artrik flora med bl.a. fjälldaggkåpa, Jungfru Marie nycklar, lappveronika och ormrot.

De stora rovdjuren järv, lodjur, björn och kungsörn rör sig över stora områden. Inom reservatet finns gott om värdefulla livsmiljöer för de stora rovdjuren. Det finns bl.a. lämpliga platser för kungsörnens, järvens och lodjurens boplatser, så som klippphyllor, snörrika sluttningar och blockrik mark. Kungsörnen placerar också gärna sitt bo i gamla, kraftiga tallar. Järv och lodjur föredrar generellt att vistas i kupe-rad, brant terräng med fjällbjörkskog, marker som är svårtillgängliga för människan. Inventeringar har visat på ett minskat nyttjande av tidigare boplatser för några av de stora rovdjuren i området. De stora rovdjuren är särskilt känsliga för störningar vid boplatserna under vårvintern.

Främmande arter

Strax utanför reservatet växer vid byar, gårdar och vägar en rad kulturföljeslagare, som akleja, alsikeklöver, backskärvfrö, gulsporre, lomme, sibirisk vallmo och toppklocka. Invasiva främmande arter som etablerar sig, t.ex. blomsterlupin, kan utgöra ett hot mot reservatets biologiska mångfald.

Kulturhistoria

Landskapet bär många spår och lämningar efter människor som levt i och färdats genom området i årtusenden. Hela reservatet är ett samiskt kulturlandskap präglad av renbete och med hög täthet av fornlämningar från olika tider. Det finns gott om idag övergivna visten och renvallar. Inom reservatet finns också flera platser med byggnadsgrunder från gårdar och torp som tagits upp och senare också övergivits under 1900-talet.

Södra Gardfjällets kulturlandskap

Hela naturreservatet har en lång samisk tradition. Riksantikvarieämbetets databas Fornsök visar på det samiska kulturlandskapet med en hög täthet av fornlämningar bl.a. visten, härdar, renvallar och rengården. Renvallarna användes som samlingsplats när renarna skulle mjölkas. I närheten av dessa finns ofta rester av gamla rengården för skiljning, slakt, märkning och vid behov utfodring. Trevliga besöksmål är Silisen och Klitvallens restaurerade samevisten med kåtor och bodar.

Det första nybygget godkändes 1815 i Kittelfjäll och ett par år senare i Matsdal. O.P. Pettersson berättar i sitt verk om byarna i Vilhelmina att det redan bodde en renskötande same vid Borkan som betalade skatt för sitt lappskattland när en av sönerna till Kittelfjälls grundare 1859 ansökte och senare beviljades nybygget Borkan. Renskötande samer bosatte sig vid denna tid också bl.a. vid Fättjaur och Såafoe. Lars Thomasson Laula slog sig, efter några år med dåligt vinterbete i börja av 1890-talet, ned vid Såafoe i sitt lappskatteländ Södra Gardfjäll. I en liten stuga växte hans dotter barnmorskan, feministen och samiska aktivisten Elsa Laula Renberg upp. I naturreservatet finns spår från fler, idag övergivna, nybyggen. Skogarna nyttjades till bl.a. skogsbete och vedfångst. Myrarna var viktiga slättermarker.

Till reservatets kulturvärden räknas också den rika förekomsten av berättelser, traditioner och beskrivande naturnamn. Exempelvis är Kittelfjället, *Stuore Giebnie*, där *stoere* betyder stor och *giebnie* kittel medan Henriksfjället är *Onne Giemnie*, *onne* liten *giemnie* kittel.



Vykort från 1940-talet på Klitvallens sameviste med Klippfjället i bakgrunden. Foto: okänd fotograf ur Vilhelmina kommuns fotoarkiv.

En viktig del av områdets kulturhistoria är också berättelser och historier om platser liksom den traditionella kunskapen om och nyttjandet av naturreservatets naturmiljöer, växter och djur. Det kulturpräglade landskapet är också betydelsefullt för friluftslivets upplevelsevärden.

Vid Gransjön och Rättsjön finns lämningar av förhistoriska boplatser med rester från redskapstillverkning av kvarts och mörk kvartsit. Öster om Farroken ligger i fjällbjörkskogen en boplatser med förhistoriska hyddgrunder s.k. stalotomter. I närheten av Farroken, Silisens och Klitvallens samevisten finns flera intressanta samiska fornlämningar, t.ex. härdar, kåtatomter, bengömmor, rengårdor, förvaringshus och -gropar som tyder på en lång samisk historia i området. Både Silisens och Klitvallens samevisten är karaktäristiska för området där samefamiljerna bedrev s.k. intensiv renskötsel med ett mindre antal djur nära inpå. Vistena ligger skyddat i fjällbjörkskogen, strax nedanför trädgränsen. De användes fram till 1950-talet, på slutet främst för myr- och ängsslätter. De restaurerades 1997-1998 med bl.a. markvårds- och byggnadsvårdsmedel från Länsstyrelsen. Bägge platserna visar idag på fina helhetsmiljöer med kåtor, bodar och renvallar. Vid sjön Silisen har ett klabbgärde och ett risgärde (rengården med björkslanor respektive ris som stängsel) återuppbbyggt. Det långa nyttjandet av området för renskötsel återspeglar sig också i de sydsamiska namnen på berg och vattendrag, t.ex. Bealoetjahke där renskälorna (bealloe) hördes pingla på fjället (tjahke).

Det finns i naturreservatet flera spår från de nybyggare som slog sig ner i och runt reservatet. Norr om Gransjön syns fortfarande några husgrunder som vittnar om den tidigare fjällägenheten Gransjö. Även



Utdrag ur avvittringskartan från 1921. Bosättningen norr om Gransjön bestod av ett hus, en ladugård, nio lador och inägomark. I fjällbjörkskogen kan man ännu se det öppna gråsklädda gårdstunet med rester av husgrunder.

Virisholmen var tidigare en fjällägenhet. Benämningen fjällägenhet skapades via lagstiftning 1915 för att reglera de permanenta bosättningarna i fjällområdena, som i många fall beboddes av tidigare renskötande samer. Husgrunder finns också bl.a. vid Bleriken, Barroken och Kanan.

Förutom renbete har Södra Gardfjällsområdet också använts för bl.a. fiske, jakt, ved och material till byggnader, möbler och redskap. Reservatets biologiska kulturarv bidrar till att synliggöra hur människan skapat förutsättningar för landskapets biologiska mångfald. I äldre tider var våtmarkerna och bäckarnas översilningsmarker viktiga fodermarker för både renskötande samer och nybyggare. Fjällbjörkskogen och videmarkerna, som utgör en stor del av reservatet, erbjöd såväl betesmark som lövtagning till vinterfoder för får och getter samt material till redskap, hägn och byggnader.

Vid bosättningarna runt Södra Gardfjället har fritt skogsbete förekommit i fjällbjörk- och granskogen in på 1990-talet. Vid Södra Matsdal betade korna till 2011. Flera av området växter har haft stor betydelse i det traditionella kosthålet, t.ex. kvanne, torta och lappsyra.

Viktiga beståndsdelar i kulturlandskapet är också det immateriella kulturarvet med eller utan synliga anläggningar. Det innefattar berättelser och traditioner, viktiga platser, gamla namn på fjäll och myrar och historier om människorna som nyttjat landskapet. En i trakten välkänd sägen är den om bergakungen och hur hans dotter kom att för evigt ligga på Kittelfjällets topp.

Besökare har lämnat livfulla skildringar av vandrings-, skid- och fisketurer i Södra Gardfjällsområdets vackra fjällnatur sedan början av 1900-talet. Vägen mellan Dikanäs och Fättjaur byggdes på 1920-talet. Besöksnäringen tog fart vid 1950-talets mitt då Svenska Turistföreningen byggde ett hotell i Kittelfjäll, samtidigt som en lokal pensionatsrörelse startades i Henriksfjäll. Vid samma tid påbörjades fritidshusbyggandet i Kittelfjäll och Matsdal. I naturreservatet finns flera jakt- och fiskestugor.



Till vänster: Torta. Till höger: Kvanne (faatnoe) är en riktig nyttoväxt som används på många sätt. Kvanne ingår, ofta tillsammans med torta (jäärja) eller ängssyra (jåamoe) i den mjölksyrade rätten gompä. Foto: Lena Lundevaller.

Gierte, Kanan, Vijriegieles, Henriksfjäll

I den samiska platsnamnsskatten finns många sydsamiska namn som beskriver landskapet, t.ex. *durrie* dörr, dalsänka mellan fjäll, *garse fors*, *giebnie kittel*, *jaevrie* sjö, *jeano* älv, *sealma* vattendelare, tröskel i dal, *sjarré* småsten på fjälltopp och *tjahke* fjälltopp och *vajja* rymlig bäckdal i fjällslutning. *Vaellie* används för fjällens utlöpare mot lågland och myrområden, t.ex. Valfjället *Vaalere* och Grönfjällsmassivets sydöstra utlöpare *Kroenejenvaellie*. Norr om Matsdal reser sig Norra Gardfjällsmassivets sydöstra topp *Vaellentjahke*. Öster om sjön Bleriken ligger lågfjället *Vijriegieles* där *vijries* betyder vid och *gieles* kulle/ås. Även renskötselns förutsättningar beskrivs, t.ex. *såafoe* gräs- och björkrikt område kring bäck, *buvrie* förråd och *Gierte* Norra Gardfjället, som syftar på områdets rengården.

Både *Matsdal* och *Henriksfjäll* har fått namn efter de första nybyggarna. Mathias Hansson-Bjur och hans hustru Lisa Andersdotter lade 1817 grunden till Matsdal. Henrik Larsson, en av söner till den förste nybyggaren i Kitterfjäll Lars Larsson, upprättade 1824 nybygget Henriksfjäll. I platsnamnen gömmer sig också de muntliga historierna och sägnerna. *Pärkoraningen* i Matsdal ska ha fått sitt namn när en hungrig nybyggare bytte kon mot ett potatiskok. I de karga fjälltrakterna förde den frodiga växtligheten längst in i dalen tankarna till bibelns förlovade land *Kanan*.

Svenska	Samiska	Svenska	Samiska
Baltiken	Baeltehkjaevrie	Klippfjället	Skaarjehke
Baltikhobben	Baelteheke	Klitvallen	Klijhpenvaellie
Borkasjön	Buarkanjaevrie	Klitvallsbäcken	Buvrienjohke
Bullerbäcken	Garsejohke	Matsdal	Gajhrege
Dalsån	Gajhrejeano	Matsdalsån	Gaajhregenjohke
Dikanäs	Gäjka	Nedre Fättjarn	Luvlie Faahtjere
Farroken	Faarrohke	Norra Gardfjället	Gierte
Fågelfjället	Ledtientjahke	Ripfjäll	Rieksvaaroe
Fågelsjön	Ledtienjaevrie	Rättfjället	Ryöktehkevaerie
Fättjare	Faahtjere	Rättsjön	Ryöktehkejaevrie
Gismessjön	Gismesjaevrie	Silisen (sjön)	Stoer Sijlese
Grantonsbäcken	Kroenenjohke	Södra Gardfjället	Klipentjahke
Grantonskalet	Durrie	Tvärån	Jillie Gismesjohke
Grapsan	Kraaptsa	Valsjön	Vaalerejaevrie
Gräsnäset	Kraesienjuana	Valfjället	Vaalere
Grönfjället	Kroeneje	Vapstälven	Vaapstejeano
Henriksfjället	Onne Giemnie	Virisen (sjön)	Vjrisjaevrie
Kitterfjäll	Stuore Giemnie	Virisholmen	Vjrisensåäle
Kitterfjället	Stuore Giebnie	Vojmán	Voajmoe
Kittelsjöarna	Giebniejaavretjh	Västra Klitvallsbäcken	Gaedtelesjaevrie

Tabell med några platser i och kring Södra Gardfjällets naturreservat

Friluftsliv

Fjälllandskapets naturmiljöer och arter, vackra vyer, möjligheter till lugn och ro, historiska spår, aktiva närings- och turistverksamhet samt tillgänglighet med friluftsanordningar är alla viktiga delar för naturreservatets friluftsupplevelser och aktiviteter. Södra Gardfjället är sedan lång tid tillbaka ett uppskattat område för rekreation och friluftsliv året runt, till exempel vandring, olika former av skidåkning, skoteråkning längs leder, naturstudier, småviltjakt, fiske, svamp- och bärplockning. Storslagna scenerier över fjälllandskapet ges inte bara från reservatets många fjälltoppar utan också under relativt enkla turer längs reservatets omfattande system av leder.

Besökare behöver inte gå långt för att mötas av praktfulla fjällvyer. Naturreservatets storlek inbjuder också till längre mer vildmarkspräglade turer utan ljud- och ljusstörningar. Det finns flera parkeringsplatser längs vägarna söder och öster om reservatet. Turistvägen Sagavägen, som går från Örnsköldsvik och Höga kusten till Helgelandskusten i Norge, passerar naturreservatets södra delar. Vägen är också en del av cykelleden Sverigeleden som går genom alla Sveriges landskap förutom Gotland. Vintertid kan reservatet nås under en dagstur med skoter

Fina möjligheter till friluftsliv

I Södra Gardfjällets naturreservat ges möjligheter till fantastiska upplevelser året om. Turistvägen Sagavägen passerar strax söder om naturreservatet. Kittelfjällsområdet är känt för sin fina offpistiskidåkning men naturreservatet har mycket mer att erbjuda. Det finns gott om fina fiskevatten och på hösten lockar inte bara småviltjakten utan också de gula kantarellerna i fjällbjörkskogen. En vandrings-, skid- eller skotertur längs reservatets omfattande system av leder bjuder på storslagna scenerier över dalgångar och fjällmassiv. Grantonsskalets vackra U-dal och det brusande Bullerfallet är två lättillgängliga utflyktsmål, liksom samevistena Silisen och Klitvallen. Det finns också områden utan besöksanordningar för mer vildmarkspräglade naturupplevelser, t.ex. stjärnskådning utan störningar från konstgjorda ljuskällor.



Leden genom Grantonsskalet med Vojmåns dalgång i bakgrunden. Foto: Lena Lundevaller.

från flera av länets turistorter. Naturreservatets omfattande system av fjälleder gör det är relativt enkelt att färdas inom och genom reservatet året om. Det finns också gott om stigar med varierat underhåll. Närheten till vägar och byar med service samt det väl utbyggda ledsystemet bidrar till att naturreservatet året runt kan bjuda på många fina naturupplevelser under en dagstur.

Inom reservatet finns åtta områden med särskilt höga attraktionsvärden som kan nås via naturreservatets leder och stigar: Grantonsskalet, Kittelfjället, Klitvallen och Silisens samevisten, Bullerbäckens dalgång, Matsdalsåns dalgång, Vaellientjahke och vintertid Fågelfjällets sydsluttning. Utanför fjällederna kan terrängen bitvis vara mer svårframkomlig med branta fjäll och vidsträckta, täta videsnår. Vintertid är laviner vanliga på de branta fjällsluttningarna.

Området har en lång samisk historia och i hela reservatet bedrivs aktiv renskötsel. Det finns gott om intressanta berättelser, fornlämningar och kulturmiljöer som kan berätta om människorna som levt i området och hur det nyttjats genom tiderna. Naturreservatets storlek och frånvaron av bilvägar inom naturreservatet gör att det också kan erbjuda mer vildmarkspräglade upplevelser utan besöksanordningar och antropogena ljud- och ljusstörningar. Det finns relativt lättillgängliga områden för bl.a. rofyllda vandringar och skidtur, bivackbygge, naturfotografering, toppturer och norrskens- och stjärnskådning. I den inre delen av Grantonsskalet hörs och syns vintertid skotertrafiken men övriga delar av året är det främst andra vandrare och ledmarkeringarna som kan påverka naturupplevelsen.



Den vidsträckta utsikten över naturreservatets toppar från Gealtas topp, 1 301 m ö h. Vid toppröset möts de tre socknarna Vilhelmina, Tärna och Stensele.

Foto: Jonas Gustafsson, mars 2022.

I närområdet kring naturreservatet finns privata fritidshus och uthyrningsstugor samt byarna Kittelfjäll och Dikanäs med service. Många olika aktörer verkar inom området och bidrar till dess höga värde för rekreation och friluftsliv. Vid Kittelfjäll finns ett par liftar på Kittelfjällets sydöstsluttning med en toppstuga och flera nedfarter, vars övre delar ligger inom naturreservatet. Det finns preparerade längdskidspår vid Kittelfjäll och Grönfjäll, delvis inom naturreservatet. Det finns företag som hyr ut utrustning för sommar- och vinteraktiviteter och erbjuder olika former av arrangemang och turer t.ex. skoterturer, offpist- och toppturer, guidad ripjakt, helikoptertransport, terrängcykling och sportfiske. Den torra pudersnön har gjort området känt för sin fina offpiståkning, bl.a. skid- och snowboardåkning i de dramatiska ravinerna på Kittelfjället. Andra populära toppar för lössnöåkning är bl.a. Klippfjället och Grönfjället. Under vårvintern är Fågelfjällets sydsluttning ett populärt utflyktsmål för att gräva solgropar. Andra populära aktiviteter är bl.a. isklättring på Klippfjället vid Grönfjäll, skärmflygning från Kittelfjället, snökite på Kittelsjöarna och terrängcykling.

Påverkan på naturreservatets naturtyper från föroreningar, skräp samt oförsiktigt beteende under känsliga perioder, t.ex. häckning, förekommer endast i begränsad omfattning. I naturreservatet rör sig besökare främst längs lederna. För att förebygga skador har sommarlederna förstärkts med spänger på våtmarker och delvis på fjällhedarna. Det händer att besökares olika aktiviteter påverkar varandras natur- och friluftsupplevelser. Exempelvis är skid- och skoterleder överlag inte separerade. Buller från terrängfordon och helikopter förekommer inom stora delar av naturreservatet. Liksom vid all vistelse i den vackra fjällmiljön viktigt att vid färd utanför fjälle-

dena visa hänsyn till känsliga naturmiljöer, djurlivet, renar, renskötseln och andra besökare. På exponerad vegetation, t.ex. vid vindblottor på lavhedar och fjällbjörkar som är delvis dolda i snön syns lokalt begränsade skador av skoterkörning och skidåkning. Klättring, offpiståkning o.dyl. på de branta fjällsidorna kan framkalla ras och laviner. Det är enligt rennäringslagen förbjudet att skrämna, störa och driva bort renar.

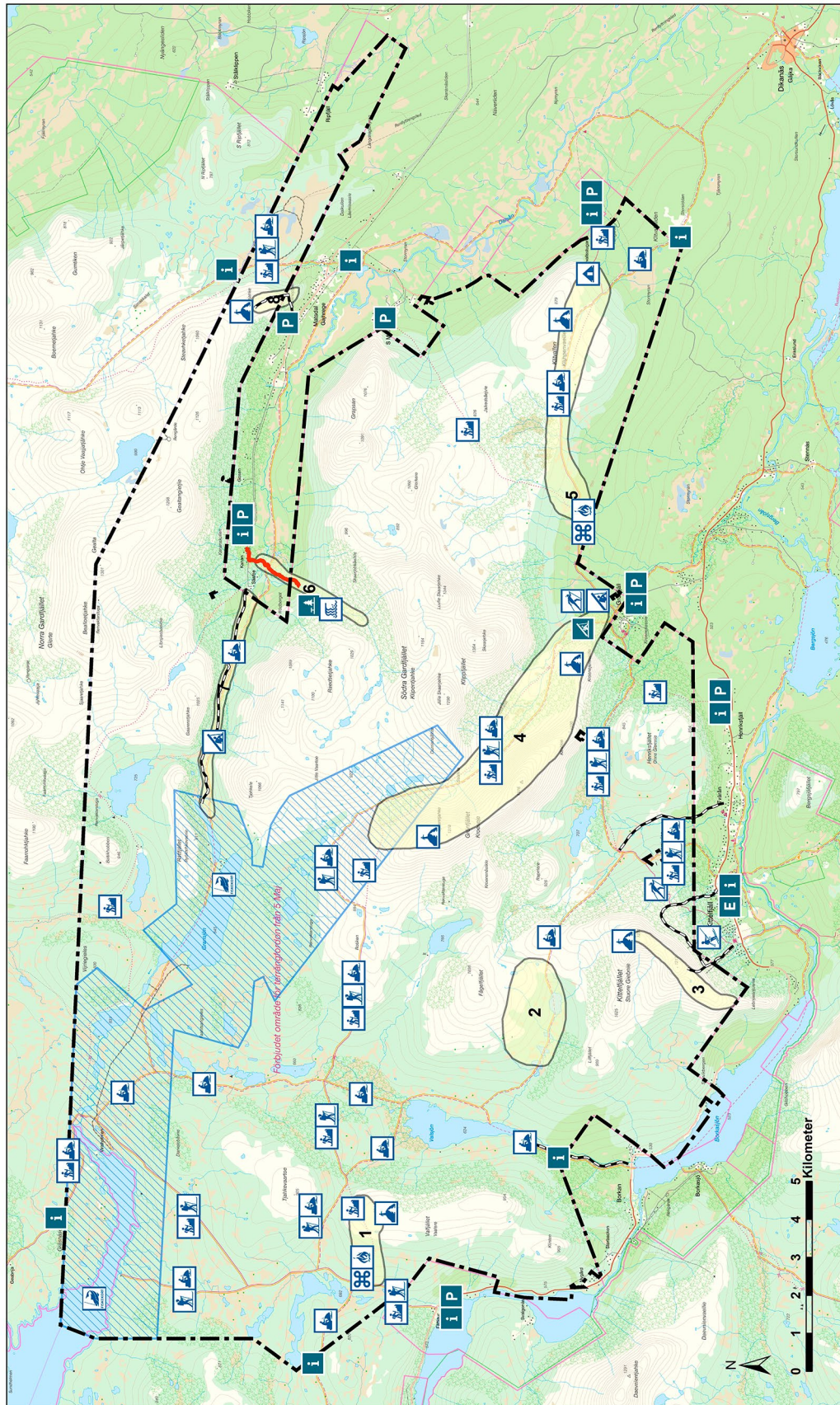
Anläggningar för friluftslivet

I naturreservatet finns ett väl utbyggt system av statliga och kommunala fjälleder för friluftslivets behov. Det finns också gott om små stigar, där varierat nyttjande och ledunderhåll gör att de bitvis kan vara svåra att följa i terrängen. Förutom fjälleder och stigar finns få besöksanordningar.

Inom naturreservatet finns sju statliga fjälleder. Sedan mitten av 1980-talet förvaltas lederna av Länsstyrelsen på uppdrag av Naturvårdsverket. Det finns ingen statlig skoterled inom reservatet. Flera av lederna har samma sträckning för vandrare-, skid- och skoteråkare. De statliga fjällederna är främst anlagda för vandring och skidåkning. Vid t.ex. terrängcykling och ridning har därför vandrare företräde. Skoterförare ska visa hänsyn till skidåkare och andra aktiviteter. Lederna nr 27 och 28 är statlig vinterled endast del av sträckan.

Sträckning	Lednummer	Typ inom naturreservatet
Forsmark-Matsdal-Grönfjäll-Henriksfjäll	AC27	S,V
Kanan-Virisen-Gänssjö	AC28	S,V
Granån-Fättjaur	AC30	S,V
Virisen-Silisen	AC31	V
Fättjaur-Grönfjäll	AC35	S,V
Grönfjäll-Kittelfjäll	AC44	S,V
Klitvallsbäcken-Klitvallen	AC45	S

Sammanställning av statliga fjälleder. S=Sommarled/Vandringsled och V=Vinterled/Skidled. Det finns inga statliga skoterleder inom naturreservatet.



Karta över besöksvärda platser och anordningar för friluftsliv, inklusive fjällleder.

Reservatsanordningar

- E** Entréplats
- i** Informationsskylt
- P** Parkering
- Rastplats
- Vindskydd
- Vandringsled

Övriga anordningar

- Statlig sommarled / Vandring
- Statlig vinterled / Skidor
- Kommunal skoterled

Besöksmål

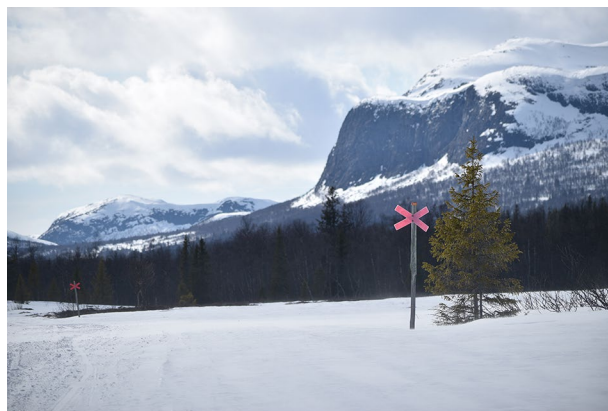
- Kulturmiljö, sameviste
- Utsikt
- Vattenfall
- Gillplats
- Vindskydd
- Rastskydd
- Lift och toppstuga
- Längskidspar
- Övrig vandringsstig
- Besöksvärt område
- Sportfiske



Inom naturreservatet finns också ett kommunalt nätverk av skoterleder som ansluter till skoterleder från bl.a. Dikanäs, Klimpfjäll - Saxnäs, Virisen och Hemavan - Tärnaby. Skoterlederna sköts av Vilhelminabygdens skoterorganisation (VBS). Verksamheten finansieras av Vilhelmina kommun, frivillig ledavgift och försäljning av skoterledskarta. Genom att de som använder skoterlederna köper ledkort och karta kan lederna hållas i gott skick. Skidåkare och hundspann har företräde i spåren.

Reservatets övriga stigar saknar ofta ledmarkering och har ett varierat underhåll. Många är för renskötselns behov. Mellan sjöarna i nordvästra delen av naturreservatet finns fiskestigar. På Kittelfjället och vid Grönfjäll finns preparerade långskidspår. Kring Matsdal har hembygdsföreningen 2019 -2020 röjt stigar och satt upp vägvisare till ett antal besöksmål bl.a. stigen från Matsdal till Vaellientjahke. Det finns också några rastplatser, vindskydd och rastskydd. Rastskydd är till för att ta skydd vid dåligt väder eller för att ta en rast. Övernattning och nyttjande av nödveden ska endast ske i nödsituationer. Ett vindskydd är också planerat att byggas vid Kroenejenvaellie. Fina naturliga tältplatser går att finna vid reservatets många sjöar och vattendrag, med drickbart vatten.

I likhet med övriga Västerbottensfjällen gäller tillfälliga förbud enligt terrängkörningslagen i naturreservatet. Det s.k. Majförbudet inträder 5 maj, varefter skoterkörning, med undantag för bl.a. rennäringens behov, endast är tillåten på Virisens, Nedre Fättjarns och Borkasjöns isar (Lst dnr 523-8339-2014). Majförbudet har funnits sedan 1978, främst i syfte att säkerställa att skoterkörning varje vårvinter upphör vid tidpunkten för renarnas ankomst och kalvning inom åretruntmarkerna. För att minska påverkan på renskötseln eller olägenheter ur naturvårdssynpunkt kan kommunen, och i de fall det berör flera kommuner Länsstyrelsen, i enlighet med 3 § terrängkörningslagen, besluta om tillfälliga skoterförbud innan majförbudet inträder.



Skoterleden i Matsdalsåns dalgång.

Foto: Andreas Karlsson, 2020.

Fiske och jakt

Sjöarna och vattendragen i naturreservatets nordvästra del bjuder på fina fiskeupplevelser året om. I sjön Virisens och Granåns klara kalla vatten finns fina bestånd av öring och röding. Granån är känd för sitt högklassiga flugfiske. Övriga sjöar och vattendrag i reservatet är inte upplåtna för allmänhetens fiske. I hela reservatet sker upplåtelse av småviltjakt till allmänheten, t.ex. höstens ripjakt, liksom upplåtelse för ortsbornas älgjakt. Det innebär att det finns jaktområden nära väg men också mer otillgängliga som nås efter en lång vandringssträcka eller med helikopter. En fiske- eller jakttur i området bjuder alltid på hänförande naturscener. Främst i västra och nordvästra delen av naturreservatet finns några privata jakt- och fiskekojor vid sjöarna Bleriken, Farroken, Gransjön, Valsjön och Virisen.



Överst: Pimpelfiske på Gransjön. Nederst: Nyfångad röding. Foto: Andreas Karlsson (övre) och Mostphotos (nedre).

Renskötsel

Renskötsel med binärningar förekommer sedan långtid och är en naturlig del i områdets helhetsvärden och betydelsefull för landskapets utseende och funktion. Området är för Vapstens och Vilhelmina norra samebyar ett viktigt kalvningsland och betesområde från tidig vår till sen höst.

Renarna släpps tidig vår strax öster om naturreservatet: Vapstens sameby bl.a. vid Bodefors vid Dikanäs och av Vilhelmina norra sameby bl.a. vid Klitvallen. Där finns barrskogar med betydelsefullt hänglavsbete. Denna tid kan skare, tjockt snötäcke och is göra det svårt för renarna att gräva efter annan föda. Renarna vandrar sedan i takt med snösmältningen västerut. Under våren och försommaren vistas renarna på områdets snöfria sydsluttningar, på myrar, vid källor och kring bäckdrag i fjällbjörkskogen där grönskan kommer tidigt. Födan består bl.a. av tuvullens näringsrika rötter och späda blad av fjällkvanne. Vajorna söker sig lämpliga kalvningsplatser där terrängen är småkuperad och skyddad från vind. Under våren håller Vardofjällgruppen, inom Vilhelmina norra sameby, en så kallad bevakningslinje för att hålla renarna betande inom Södra Gardfjället och Grönfjället innan de drar sig vidare västerut. Under sommaren sprider renarna ut sig över fjällsluttningarnas och fjällplåtarnas fjällhedar för att undkomma värmen och insekter. Sommartid betar renarna gräs, örter och blad på buskar och lövträd. Under sommaren vistas renarna huvudsakligen norr och väster om naturreservatet vid Södra Storfjället och Vardofjällen. Under hösten söker sig renarna tillbaka österut. I fjälldalarna får de skydd från snö och kalla vindar under pälsbytet. Fjällbjörkskogens svamp är denna tid en viktig födoresurs. Gradvis övergår renarna till vinterns lavdiet samtidigt som den kvarvarande grönskan på myrarna ett viktigt tillskott, bl.a. dyfräken och sia (samlingsnamn för kruståtel och fårsvingel). Sen höst sker flytten till vinterbeteslanden.

Renskötsel

Södra Gardfjället är ett samiskt kulturlandskap där renen och renskötseln under lång tid varit en del av landskapet. Naturreservatet ligger inom Vapstens och Vilhelmina norra samebyars året runt marker. Det har stort värde som kalvningsland och betesområde från vår till höst.

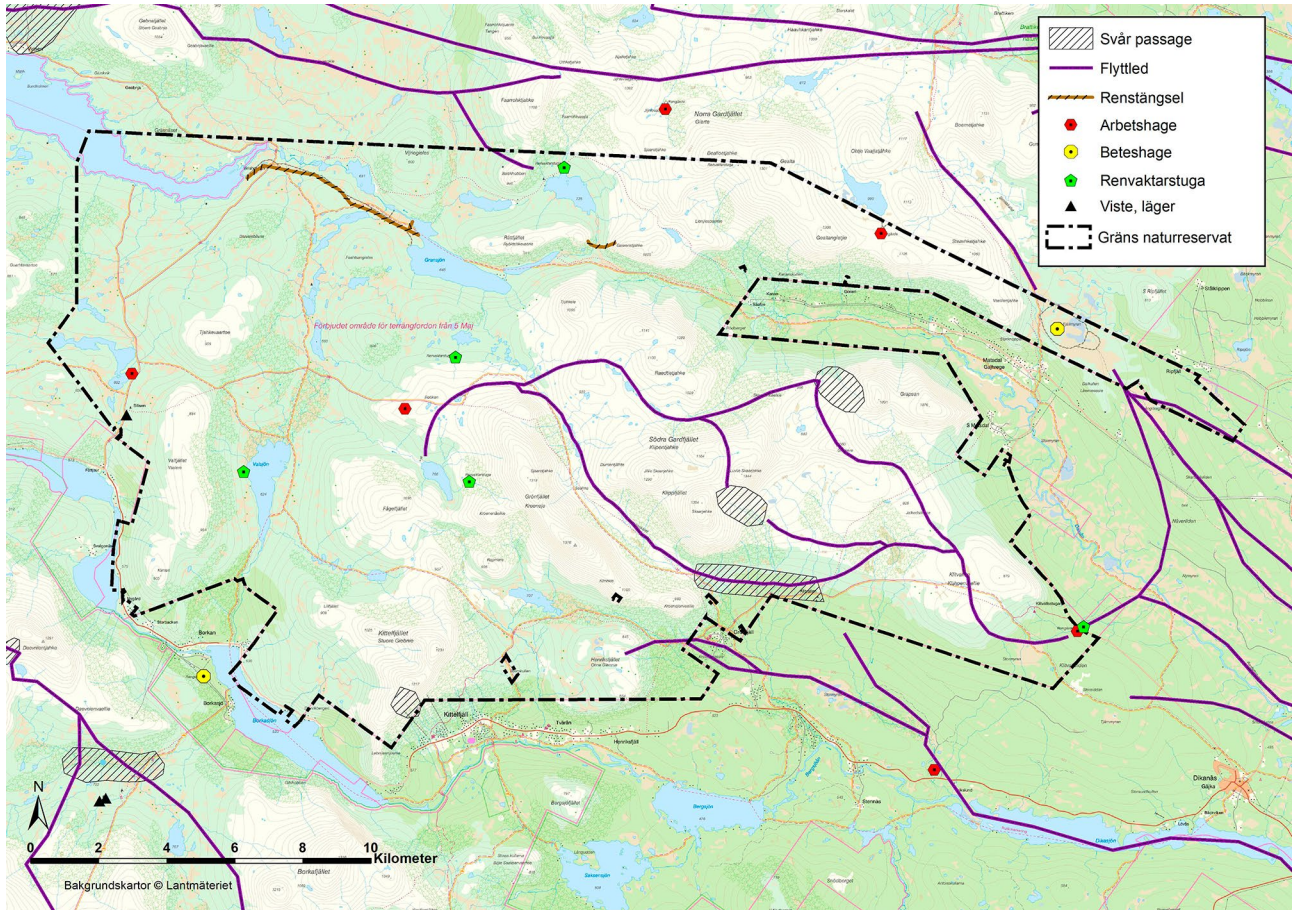
Renskötseln och den samiska traditionella kunskapen har betydelse för såväl upprätthållande som hållbart nyttjande av delar av fjälllandskapets biologiska mångfald. Renskötselns inverkan på den biologiska mångfalden inom naturreservatet varierar stort beroende på lokala förhållanden i bl.a. renbetets intensitet, klimat, naturtyp samt olika arters behov av dynamik i landskapet och känslighet för bete. Områdets långa tradition av renbete och samiskt nyttjande medför att det också finns miljöer, t.ex. öppen mark kring samevisten, rengården och gamla renvallar, som kan hysa hävdgynnade arter. Alltför intensivt renbete samt terrängkörning i känsliga miljöer kan medföra slitage t.ex. betes- och markskador. Renbete är generellt inte en negativ påverkansfaktor på naturreservatets naturtyper. Körning med motorfordon på barmark i samband med renskötsel är tillåtet enligt terrängkörningslagen. Samebyarna har genomfört flera projekt för att förebygga skador på känsliga miljöer, t.ex. våtmarker.

Särskilt känsliga perioder för störningar från andra verksamheter och aktiviteter, t.ex. skoterkörning och småviltjakt, är under vår- och höstflytt, kalvningstiden från början av maj - juni samt vid samling för kalvmärkning under högsommaren och höstslakt i september. Området är också viktigt för husbehovsfiske och jakt.

Rennäringens anläggningar

Bägge samebyarna har flera viktiga flyttleder genom naturreservatet. Längs flyttlederna finns det några passager där det ofta är svårt att få renarna att passera bl.a. vadställen, branta sluttningar, turiststråk och områden med hårt jakttryck. För att hålla renarna inom samebyns betesområde och samla renarna finns några renstängsel och rengården. Vapstens sameby har flyttleder från Farroken till Gebnafjället och vidare mot Virisfjället med en arbetshage vid Gealtangietjie. Samebyn har också en flyttled över Fjällmyran med beteshage och svår passage. Vilhelmina norra sameby har några flyttleder från arbetshagen vid Matsdalsvägen/Klitvallen förbi Södra Gardfjällsmassivet mot hagarna vid Fågelsjön och Silisen med svåra passager bl.a. vid Grantonsskalet, öster om Klippfjället och väster om Grapsan. Flyttleder går också från arbetshagen vid Erikslund mot Henriksfjället och vidare mot Kittelfjäll respektive Grantonsskalet med flera svåra passager. Beroende på lokala förhållanden t.ex. väder, betestillgång och störningar från andra verksamheter, kan andra delar av naturreservatet få ökad betydelse vid exempelvis flytt, kalvning och för bete.

Vid behov sätts också tillfälliga hagar upp. Inom naturreservatet finns också flera stigar och fyrhjulingsvägar som används av samebyarna, t.ex. från Kanan till Farroken. Bägge samebyarna har också några renvaktarstugor och båthus.



Strategiska platser och svåra passager för Vapstens och Vilhelmina norra samebyar. Förutom de på kartan redovisade platserna kan bl.a. väder, betestillgång och störningar från olika friluftsjaktaktiviteter, jakt och motortrafik medföra att andra områden får ökad betydelse. Källa: Sametinget markanvändningskartor.

Forskning och miljöövervakning

Områdets intressanta berggrund har studerats av många forskare sedan andra hälften av 1800-talet. Forskningen har bl.a. bidragit till ökad kunskap om processer och bergartsbildning under kaledoniska bergskedjeveckningen. Inom reservatet sker regelbundet bl.a. inventering av de stora rovdjuren, utter samt förekomst av mink. Populationerna av de stora rovdjuren har inventerats med standardiserade metoder sedan slutet av 1980-talet och involverar ett stort antal aktörer. Miljöövervakning av vatten sker inom Vatten Informations System Sverige (VISS). Inom det regionala miljöövervakningsprogrammet genomförs, kopplat till uppföljning av miljömålet Storslagen Fjällmiljö, miljöövervakning av fjällvegetationen på Norra Gardfjället. Miljöövervakningsprogrammet Nationell Inventering av Landskapet i Sverige (NILS) som startade 2003 i syfte att följa förändringar i det svenska landskapet berör naturreservatet. Enstaka inventeringar har genom åren gjorts av särskilt värdefull flora och fauna, t.ex. serpentintoleranta växter på Rödberget och kalkgynnad molluskfauna på Gräsnetet.

Det har gjorts flera fördjupade fornminnesinventeringar i området. Under mitten av 1900-talet medverkade Vadtejen Saemiej Sijte i projektet "Vaapsten Jeanoe – Bealan Saemieh" som bl.a. inventerade fornlämningar, muntliga traditioner och samiska ortsnamn. Området studerades också under Interregprojektet "Saemieh Saepmesnie – I det samiska rummet" 2009 – 2011. Projektets syfte var att dokumentera och synliggöra det sydsamiska kulturlandskapet och människans närvaro i landskapet.



Naturreservatets många toppar och leder bjuder på vacker utsikt över fjälllandskapet. Utsikt från Valfjället mot Silisen. Foto: Lena Lundevaller.

Artlista

Listan nedan redovisar några av de arter som har noterats inom Södra Gardfjällets naturreservat. Hotkategori anges enligt Artdatabankens Rödlista 2020¹.

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Hotkategori			
Lavar			<i>Harpanthus flotovianus</i>	Stor måntandsmossa	
			<i>Hylocomiastrum pyrenaicum</i>	Grov husmossa	
			<i>Hylocomiastrum umbratum</i>	Mörk husmossa	
<i>Acolium inquinans</i>	Sotlav		<i>Loeskypnum badium</i>	Mässingmossa	
<i>Alectoria sarmentosa</i>	Garnlav	NT	<i>Lophozia guttulata</i>	Vedflikmossa	NT
<i>Calicium tigillare</i>	Ladlav	NT	<i>Marsupella emarginata</i>	Klipprostmossa	
<i>Chaenotheca chlorella</i>	Kornig nållav		<i>Meesia uliginosa</i>	Svanmossa	
<i>Chaenotheca gracillima</i>	Brunpudrad nållav	NT	<i>Oncophorus demetrii</i>	Fjällknölmossa	
<i>Chaenotheca subroscida</i>	Vitgrynig nållav	NT	<i>Paludella squarrosa</i>	Piprensarmossa	
<i>Chaenothecopsis viridialba</i>	Vitskaftad svartspik	NT	<i>Philonotis seriata</i>	Skruvkällmossa	
<i>Hypogymnia bitteri</i>	Knottrig blåslav	NT	<i>Philonotis tomentella</i>	Nordlig källmossa	
<i>Leptogium saturninum</i>	Skinnlav		<i>Pohlia wahlenbergii</i>	Bäcknicka	
<i>Lobaria scrobiculata</i>	Skrovellav	NT	<i>Polytrichastrum sexangulare</i>	Jökelbjörnmossa	NT
<i>Melanohalea olivacea</i>	Snömärkeslav		<i>Pseudobryum cinclidioides</i>	Källpraktmossa	
<i>Nephroma arcticum</i>	Norrlandslav		<i>Racomitrium fasciculare</i>	Gulgrön raggmossa	
<i>Nephroma bellum</i>	Stuplav		<i>Racomitrium lanuginosum</i>	Grå raggmossa	
<i>Nephroma parile</i>	Bårdlav		<i>Rhizomnium pseudopunctatum</i>	Filtrundmossa	
<i>Ramboldia elabens</i>	Vedflamlav	NT	<i>Rhytidiadelphus subpinnatus</i>	Skogshakmossa	
<i>Sclerophora conioptera</i>	Rödbrun blekspik	NT	<i>Sarmentypnum exannulatum</i>	Kärrkrokmossa	
<i>Thamnotia vermicularis</i>	Masklav		<i>Sarmentypnum sarmentosum</i>	Blodkrokmossa	
Mossor			<i>Sarmentypnum tundrae</i>	Nordlig krokmossa	
<i>Arctoa fulvella</i>	Brun jökelmossa	NT	<i>Scapania uliginosa</i>	Purpurskapania	
<i>Barbilophozia floerkei</i>	Hedlummersmossa		<i>Schistidium agassizii</i>	Älvblommossa	
<i>Barbilophozia kunzeana</i>	Myrlummersmossa		<i>Scorpidium cossonii</i>	Späd skorpionmossa	
<i>Barbilophozia quadriloba</i>	Mörk lummersmossa		<i>Scorpidium scorpioides</i>	Korvskorpionmossa	
<i>Bartramia ithyphylla</i>	Styv äppelmossa		<i>Sphagnum balticum</i>	Flaggvitmossa	
<i>Blindia acuta</i>	Sipperblindia		<i>Sphagnum fuscum</i>	Rostvitmossa	
<i>Calliergon richardsonii</i>	Guldskedmossa		<i>Sphagnum jensenii</i>	Piskvitmossa	
<i>Campylium stellatum</i>	Guldspärrmossa		<i>Sphagnum lindbergii</i>	Björnvitmossa	
<i>Cinclidium stygium</i>	Myruddmossa		<i>Sphagnum riparium</i>	Klyvbladsvitmossa	
<i>Dichodontium palustre</i>	Källjordmossa		<i>Sphagnum subsecundum</i>	Krokvitmossa	

¹ Artdatabanken. 2020. Rödlistade arter i Sverige 2020. CR=Critically endangered/Aktut hotad, EN=Endangered/Starkt hotad, VU=Vulnerable/Sårbar, NT=Near threatened/Nära hotad.

Bilaga 1

<i>Sphagnum teres</i>	Knoppvitmossa		<i>Astragalus alpinus</i> var.	Ljus fjällvedel	
<i>Sphagnum warnstorfi</i>	Purpurvitmossa		<i>alpinus</i>		
<i>Splachnum vasculosum</i>	Blodröd komossa		<i>Athyrium distentifolium</i>	Fjällbräken	
<i>Straminergon stramineum</i>	Blek skedmossa		<i>Athyrium filix-femina</i>	Majbräken	
<i>Tomentypnum nitens</i>	Gyllenmossa		<i>Atocion rupestre</i>	Bergglim	
Svampar			<i>Bartsia alpina</i>	Svarthö	
<i>Alloclavaria purpurea</i>	Luddfingersvamp	NT	<i>Bistorta vivipara</i>	Ormrot	
<i>Amylocystis lapponica</i>	Lappticka	VU	<i>Botrychium boreale</i>	Nordlåsbräken	NT
<i>Asterodon ferruginosus</i>	Stjärntagging	NT	<i>Calamagrostis chalybaea</i>	Skogsrör	
<i>Climacocystis borealis</i>	Trådticka		<i>Campanula rotundifolia</i>	Liten blåklocka	
<i>Cortinarius septentrionalis</i>	Auroraspindling		<i>Captidium lapponicum</i>	Lappranunkel	
<i>Cystostereum murrayi</i>	Doftskinn	NT	<i>Cardamine bellidifolia</i>	Fjällbräsma	
<i>Encoelia furfuracea</i>	Läderskål		<i>Carex atrata</i>	Svartstarr	
<i>Fomes fomentarius</i>	Fnöskticka		<i>Carex bigelowii</i>	Styvstarr	
<i>Fomitopsis rosea</i>	Rosenticka	NT	<i>Carex buxbaumii</i>	Klubbstarr	
<i>Fuscoporia viticola</i>	Vedticka		<i>Carex capillaris</i>	Hårstarr	
<i>Inonotus obliquus</i>	Sprängticka		<i>Carex capitata</i>	Huvudstarr	
<i>Laurilia sulcata</i>	Taigaskinn	VU	<i>Carex chordorrhiza</i>	Strängstarr	
<i>Peltoporus leporinus</i>	Harticka	NT	<i>Carex dioica</i>	Nålstarr	
<i>Phellinus ferrugineofuscus</i>	Ullticka	NT	<i>Carex lasiocarpa</i>	Trådstarr	
<i>Phellinus lundellii</i>	Björkeldticka		<i>Carex livida</i>	Vitstarr	
<i>Phellinus nigrolimitatus</i>	Gränsticka	NT	<i>Carex loliacea</i>	Repestarr	
<i>Phlebia centrifuga</i>	Rynkskinn	VU	<i>Carex magellanica</i>	Sumpstarr	
<i>Porodaedalea chrysoloma</i>	Granticka	NT	<i>Carex media</i>	Taigastarr	
<i>Pseudographis pinicola</i>	Gammelgransskål	NT	<i>Carex pallescens</i>	Blekstarr	
<i>Skeletocutis odora</i>	Ostticka	VU	<i>Carex panicea</i>	Hirsstarr	
<i>Trichaptum laricinum</i>	Violmussling	NT	<i>Carex pauciflora</i>	Taggstarr	
Kärlväxter			<i>Carex rariflora</i>	Myggstarr	
<i>Aconitum lycoctonum</i> subsp. <i>septentrionale</i>	Nordisk stormhatt		<i>Carex rupestris</i>	Klippstarr	
<i>Actaea spicata</i>	Svart trolldruva		<i>Cerastium alpinum</i>	Fjällarv	
<i>Agrostis stolonifera</i>	Krypven		<i>Cerastium alpinum</i> subsp. <i>glabratum</i>	Kal fjällarv	
<i>Ajuga pyramidalis</i>	Blåsuga		<i>Cerastium cerastoides</i>	Lapparv	
<i>Alchemilla alpina</i>	Fjällkåpa		<i>Cerastium fontanum</i> var. <i>kajanense</i>	Smal hönsarv	NT
<i>Angelica archangelica</i> subsp. <i>archangelica</i>	Fjällkvanne		<i>Cherleria biflora</i>	Fjällnörel	
<i>Antennaria dioica</i>	Kattfot		<i>Cherleria biflora</i> var. <i>serpentinicola</i>	Serpentinnörel	
<i>Anthoxanthum nipponicum</i>	Nordvårbrodd		<i>Circaea alpina</i>	Dvärghäxört	
<i>Anthyllis vulneraria</i>	Getväppling		<i>Cirsium heterophyllum</i>	Brudborste	
<i>Arabis hirsuta</i>	Lundtrav		<i>Coeloglossum viride</i>	Grönkulla	
<i>Arenaria norvegica</i>	Skrednarv	NT	<i>Comarum palustre</i>	Kråkklöver	
<i>Asplenium viride</i>	Grönbräken		<i>Crepis paludosa</i>	Kärrfibbla	
<i>Astragalus alpinus</i>	Fjällvedel		<i>Cryptogramma crispa</i>	Krusbräken	
			<i>Cystopteris fragilis</i>	Stenbräken	
			<i>Cystopteris montana</i>	Finbräken	
			<i>Dactylorhiza maculata</i>	Fläcknycklar	
			<i>Dactylorhiza maculata</i> subsp. <i>maculata</i>	Jungfru Marie nycklar	

Bilaga 1

<i>Dactylorhiza majalis</i> <i>subsp. lapponica</i>	Sumpnycklar	<i>Lactuca alpina</i>	Torta	
<i>Daphne mezereum</i>	Tibast	<i>Lappula deflexa</i>	Stickelfrö	NT
<i>Diapensia lapponica</i>	Fjällgröna	<i>Lathyrus pratensis</i>	Gulvial	
<i>Diphasiastrum</i> <i>complanatum</i>	Plattlummer	<i>Leucorchis albida</i>	Vityxne	EN
<i>Dryas octopetala</i>	Fjällsippa	<i>Linnaea borealis</i>	Linnea	
<i>Dryopteris expansa</i>	Nordbräken	<i>Luzula arcuata</i>	Bågfryle	
<i>Dryopteris filix-mas</i>	Träjon	<i>Luzula multiflora</i> <i>subsp. frigida</i>	Säterfryle	
<i>Elymus caninus</i>	Lundelm	<i>Luzula spicata</i>	Axfryle	
<i>Empetrum nigrum</i> <i>subsp. hermaphroditum</i>	Nordkråkbär	<i>Luzula sudetica</i>	Svartfryle	
<i>Epilobium alsinifolium</i>	Källdunört	<i>Lycopodium alpinum</i>	Fjälllummer	
<i>Epilobium</i> <i>anagallidifolium</i>	Dvärgdunört	<i>Matteuccia</i> <i>struthiopteris</i>	Strutbräken	
<i>Epilobium davuricum</i>	Smaldunört	<i>Melampyrum pratense</i>	Ängskovall	
<i>Epilobium hornemannii</i>	Fjälldunört	<i>Melampyrum</i> <i>sylvaticum</i>	Skogskovall	
<i>Epilobium lactiflorum</i>	Mjölkdunört	<i>Melanitta fusca</i>	Svärta	VU
<i>Equisetum hyemale</i>	Skavfräken	<i>Melica nutans</i>	Bergslok	
<i>Equisetum scirpoides</i>	Trådfräken	<i>Micranthes stellaris</i>	Stjärnbräcka	
<i>Equisetum variegatum</i>	Smalfräken	<i>Micranthes tenuis</i>	Spädbräcka	
<i>Erigeron borealis</i>	Rosenbinka	<i>Milium effusum</i>	Hässlebrodd	
<i>Erigeron uniflorus</i>	Fjällbinka	<i>Moneses uniflora</i>	Ögonpyrola	
<i>Eriophorum</i> <i>angustifolium</i>	Ängsull	<i>Montia fontana</i>	Källört	
<i>Eriophorum latifolium</i>	Gräsull	<i>Myosotis decumbens</i>	Fjällförgätmigej	
<i>Eriophorum</i> <i>scheuchzeri</i>	Polarull	<i>Myriophyllum</i> <i>alterniflorum</i>	Hårslinga	
<i>Eriophorum vaginatum</i>	Tuvull	<i>Nardus stricta</i>	Stagg	
<i>Erysimum strictum</i>	Bergkärel	<i>Oxyria digyna</i>	Fjällsyra	
<i>Euphrasia stricta</i> var. <i>brevipila</i>	Glandelögontröst	<i>Paris quadrifolia</i>	Ormbär	
<i>Euphrasia wettsteinii</i>	Fjällögontröst	<i>Parnassia palustris</i>	Slätterblomma	
<i>Festuca vivipara</i>	Groddsvingel	<i>Pedicularis lapponica</i>	Lappspira	
<i>Fragaria vesca</i>	Smultron	<i>Pedicularis palustris</i> <i>subsp. borealis</i>	Nordspira	
<i>Gentiana nivalis</i>	Fjällgentiana	<i>Pedicularis sceptrum-</i> <i>carolinum</i>	Kung Karls spira	
<i>Geum rivale</i>	Humleblomster	<i>Petasites frigidus</i>	Fjällskräp	
<i>Gnaphalium</i> <i>norvegicum</i>	Norsknoppa	<i>Phegopteris connectilis</i>	Hultbräken	
<i>Gymnadenia conopsea</i>	Brudsporre	<i>Phleum alpinum</i>	Fjälltimotej	
<i>Gymnocarpium</i> <i>dryopteris</i>	Ekbräken	<i>Phyllodoce caerulea</i>	Lappljung	
<i>Harrimanella</i> <i>hypnoides</i>	Mossljung	<i>Pinguicula alpina</i>	Fjälltätört	
<i>Hierochloë odorata</i> <i>subsp. odorata</i>	Ängsmyskgräs	<i>Pinguicula vulgaris</i>	Tätört	
<i>Isoëtes lacustris</i>	Styvt braxengräs	<i>Poa alpina</i>	Fjällgröe	
<i>Juncus</i> <i>alpinoarticulatus</i>	Myrtåg	<i>Poa nemoralis</i>	Lundgröe	
<i>Juncus arcticus</i>	Fjälltåg	<i>Poa pratensis</i> subsp. <i>alpigena</i>	Nordgröe	
<i>Juncus castaneus</i>	Bruntåg	<i>Polygonatum</i> <i>verticillatum</i>	Kransrams	
<i>Juncus trifidus</i>	Klynnetåg	<i>Polystichum lonchitis</i>	Taggbräken	
<i>Juncus triglumis</i>	Lapptåg	<i>Potentilla crantzii</i>	Vårfingerört	
<i>Kalmia procumbens</i>	Krypljung	<i>Potentilla erecta</i>	Blodrot	
		<i>Primula stricta</i>	Smalviva	
		<i>Prunus padus</i>	Hägg	

Bilaga 1

<i>Prunella vulgaris</i>	Brunört		<i>Urtica dioica</i> subsp. <i>sondenii</i>	Fjällnässlå	
<i>Pyrola rotundifolia</i> subsp. <i>norvegica</i>	Norskpyrola		<i>Vaccinium microcarpum</i>	Dvärgtranbär	
<i>Ranunculus nivalis</i>	Fjällsmörblomma		<i>Vahlodea atropurpurea</i>	Lapptåtel	
<i>Ranunculus reptans</i>	Strandranunkel		<i>Valeriana sambucifolia</i>	Flädervänderot	
<i>Rhinanthus minor</i>	Ängsskallra		<i>Veronica alpina</i>	Fjällveronika	
<i>Rhinanthus minor</i> subsp. <i>groenlandicus</i>	Fjällskallra		<i>Veronica fruticans</i>	Klippveronika	
<i>Rhodiola rosea</i>	Rosenrot		<i>Veronica scutellata</i>	Dyveronika	
<i>Rhododendron lapponicum</i>	Lapsk alpros		<i>Veronica serpyllifolia</i> subsp. <i>humifusa</i>	Lappveronika	
<i>Ribes spicatum</i>	Skogsvinbär		<i>Viola biflora</i>	Fjällviol	
<i>Rubus saxatilis</i>	Stenbär		<i>Viola canina</i> subsp. <i>montana</i>	Norrlandsviol	
<i>Rosa majalis</i>	Kanelros		<i>Viola epipsila</i>	Mossviol	
<i>Rumex acetosa</i>	Ängssyra		<i>Viola palustris</i>	Kärrviol	
<i>Rumex acetosa</i> subsp. <i>lapponicus</i>	Lappsyra		<i>Viscaria alpina</i>	Fjällnejlika	
<i>Rumex acetosa</i> var. <i>serpentinicola</i>	Smal ängssyra	NT	<i>Viscaria alpina</i> var. <i>serpentinicola</i>	Spenslig fjällnejlika	NT
<i>Sagina saginoides</i>	Stennarv		<i>Woodsia alpina</i>	Fjällhällbräken	
<i>Salix arbuscula</i>	Risvide		<i>Woodsia ilvensis</i>	Hällbräken	
<i>Salix caprea</i>	Sälg		Insekter		
<i>Salix lanata</i>	Ullvide		<i>Amphinemura borealis</i>		
<i>Salix myrsinites</i>	Glansvide		<i>Amphinemura sulcicollis</i>		
<i>Salix phylicifolia</i>	Grönvide		<i>Arctopsyche ladogensis</i>		
<i>Salix reticulata</i>	Nätvide		<i>Atheta allocera</i>		
<i>Saussurea alpina</i>	Fjällskära		<i>Baetis muticus</i>		
<i>Saxifraga aizoides</i>	Gullbräcka		<i>Boloria aquilonaris</i>	Myrpärlemorfjäril	
<i>Saxifraga oppositifolia</i>	Purpurbräcka		<i>Boloria euphrosyne</i>	Prydlig pärlmorfjäril	
<i>Sedum annuum</i>	Liten fetknopp		<i>Boloria selene</i>	Brunfläckig pärlmorfjäril	
<i>Selaginella selaginoides</i>	Dvärglummer		<i>Bombus consobrinus</i>	Stormhattshumla	
<i>Silene acaulis</i>	Fjällglim		<i>Bombus lapponicus</i>	Lapphumla	NT
<i>Silene dioica</i>	Rödblåra		<i>Bombus monticola</i>	Berghumla	NT
<i>Silene dioica</i> var. <i>serpentinicola</i>	Dvärgrödblåra	VU	<i>Bombus polaris</i>	Polarhumla	NT
<i>Sparganium angustifolium</i>	Plattbladig igelknopp		<i>Bombus sporadicus</i>	Rallarjordhumla	
<i>Sparganium hyperboreum</i>	Fjälligelknopp		<i>Bombus wurflenii</i>	Tjuvhumla	
<i>Stellaria borealis</i>	Norrlandsarv		<i>Coenonympha tullia</i>	Starrgräsfjäril	
<i>Stellaria nemorum</i> subsp. <i>nemorum</i>	Nordlundarv		<i>Colas palaeno</i>	Svavelgul höfjäril	
<i>Subularia aquatica</i>	Sylört		<i>Dolichovespula norwegica</i>	Nordgeting	
<i>Taraxacum crocodes</i>	Jämtlandsmaskros	NT	<i>Elmis aenea</i>		
<i>Thalictrum alpinum</i>	Fjällruta		<i>Ephemerella mucronata</i>		
<i>Tofieldia pusilla</i>	Björnbrodd		<i>Erebia ligea</i>	Skogsgräsfjäril	
<i>Trichophorum alpinum</i>	Snip		<i>Eumedonia eumedon</i>	Brun blåvinge	
<i>Trichophorum cespitosum</i>	Tuvsäv		<i>Hydraena gracilis</i>		
<i>Triglochin palustris</i>	Kärrsälting		<i>Isoperla grammatica</i>		
<i>Trisetum spicatum</i>	Fjällhavre		<i>Lycaena hippothoe</i>	Violett kantad guldvinge	NT
<i>Trollius europaeus</i>	Smörbollar				

Bilaga 1

<i>Philopotamus montanus</i>			<i>Cinclus cinclus</i>	Strömstare	
<i>Plebejus idas</i>	Hedblåvinge		<i>Circus cyaneus</i>	Blå kärrhök	NT
<i>Plebejus optilete</i>	Violett blåvinge		<i>Corvus corax</i>	Korp	
<i>Sialis fuliginosa</i>			<i>Corvus corone</i>	Kråka	NT
<i>Siphonoperla burmeisteri</i>			<i>Cuculus canorus</i>	Gök	
<i>Zygaena exulans</i>	Fjällbastard-svärmare		<i>Cygnus cygnus</i>	Sångsvan	
Mollusker			<i>Dendrocopos major</i>	Större hackspett	
<i>Cochlicopa lubricella</i>	Mindre agatsnäcka		<i>Dryocopus martius</i>	Spillkråka	NT
<i>Columella edentula</i>	Slät skruvsnäcka		<i>Emberiza rustica</i>	Videsparv	NT
<i>Nesovitrea patronella</i>	Vitglanssnäcka		<i>Emberiza schoeniclus</i>	Sävspurv	NT
<i>Vertigo arctica</i>	Fjällgrynsnäcka		<i>Falco columbarius</i>	Stenfalk	NT
<i>Vertigo genesii</i>	Otandad grynsnäcka	NT	<i>Falco rusticolus</i>	Jaktfalk	EN
<i>Vertigo geyeri</i>	Kalkkärrsgrynsnäcka	NT	<i>Falco tinnunculus</i>	Tornfalk	
<i>Vertigo lilljeborgi</i>	Sumpgrynsnäcka		<i>Ficedula hypoleuca</i>	Svartvit flugsnappare	NT
<i>Vertigo pusilla</i>	Dvärggrynsnäcka		<i>Fringilla montifringilla</i>	Bergfink	
<i>Vertigo ronneyensis</i>	Skogsgrynsnäcka		<i>Gallinago gallinago</i>	Enkelbeckasin	
Fiskar			<i>Gallinago media</i>	Dubbelbeckasin	NT
<i>Salmo trutta</i>	Öring		<i>Gavia arctica</i>	Storlom	
<i>Salvelinus alpinus</i>	Röding		<i>Gavia stellata</i>	Smålom	NT
<i>Thymallus thymallus</i>	Harr		<i>Grus grus</i>	Trana	
Fåglar			<i>Haliaeetus albicilla</i>	Havsörn	NT
<i>Acanthis flammea</i>	Gråsiska		<i>Lagopus lagopus</i>	Dalripa	
<i>Accipiter nisus</i>	Sparvhök		<i>Lagopus muta</i>	Fjällripa	
<i>Actitis hypoleucos</i>	Drillsnäppa	NT	<i>Loxia bifasciata</i>	Bändelkorsnäbb	
<i>Aegolius funereus</i>	Päruggla		<i>Loxia curvirostra</i>	Mindre korsnäbb	
<i>Anas crecca</i>	Kricka	VU	<i>Luscinia svecica</i>	Blåhake	
<i>Anthus pratensis</i>	Ängsoplärka		<i>Lyrurus tetrix</i>	Orre	
<i>Aquila chrysaetos</i>	Kungsörn	NT	<i>Mareca penelope</i>	Bläsand	VU
<i>Asio flammeus</i>	Jorduggla		<i>Mergus merganser</i>	Storskrake	
<i>Asio otus</i>	Hornuggla	NT	<i>Mergus serrator</i>	Småskrake	
<i>Bombycilla garrulus</i>	Sidensvans		<i>Motacilla cinerea</i>	Forsärla	
<i>Bubo scandiacus</i>	Fjälluggla	CR	<i>Motacilla flava</i>	Gulärla	
<i>Bucephala clangula</i>	Knipa		<i>Muscicapa striata</i>	Grå flugsnappare	
<i>Buteo lagopus</i>	Fjällvråk	NT	<i>Numenius arquata</i>	Storspov	EN
<i>Calcarius lapponicus</i>	Lappspurv	VU	<i>Oenanthe oenanthe</i>	Stenskvätta	
<i>Calidris alpina</i>	Kärrensäppa		<i>Periparus ater</i>	Svartmes	
<i>Calidris falcinellus</i>	Myrsnäppa		<i>Perisoreus infaustus</i>	Lavskrika	
<i>Calidris maritima</i>	Skärrensäppa		<i>Phalaropus lobatus</i>	Smalnäbbad simsnäppa	
<i>Calidris pugnax</i>	Brushane	VU	<i>Picoides tridactylus</i>	Tretåig hackspett	NT
<i>Calidris temminckii</i>	Mosnäppa		<i>Pinicola enucleator</i>	Tallbit	VU
<i>Carpodacus erythrinus</i>	Rosenfink	NT	<i>Plectrophenax nivalis</i>	Snöspurv	
<i>Charadrius hiaticula</i>	Större strandpipare		<i>Pluvialis apricaria</i>	Ljungpipare	
<i>Charadrius morinellus</i>	Fjällpipare		<i>Poecile cinctus</i>	Lappmes	NT
<i>Chloris chloris</i>	Grönfink	EN	<i>Poecile montanus</i>	Talltita	NT
			<i>Prunella modularis</i>	Järnsparv	
			<i>Regulus regulus</i>	Kungsfågel	
			<i>Saxicola rubetra</i>	Buskskvätta	NT
			<i>Scolopax rusticola</i>	Morkulla	

Bilaga 1

<i>Stercorarius longicaudus</i>	Fjällabb	
<i>Sterna paradisaea</i>	Silvertärna	
<i>Surnia ulula</i>	Hökuggla	
<i>Sylvia borin</i>	Trädgårdssångare	
<i>Tetrao urogallus</i>	Tjäder	
<i>Tetrastes bonasia</i>	Järpe	NT
<i>Tringa glareola</i>	Grönbena	
<i>Tringa nebularia</i>	Gluttsnäppa	
<i>Tringa totanus</i>	Rödbena	
<i>Troglodytes troglodytes</i>	Gärdsmyg	
<i>Turdus iliacus</i>	Rödvingetrast	NT
<i>Turdus torquatus</i>	Ringtrast	

Däggdjur

<i>Gulo gulo</i>	Järv	VU
<i>Lemmus lemmus</i>	Fjälllämmel	
<i>Lepus timidus</i>	Skogshare	NT
<i>Lutra lutra</i>	Utter	NT
<i>Lynx lynx</i>	Lo	VU
<i>Martes martes</i>	Mård	
<i>Mustela erminea</i>	Hermelin	
<i>Ursus arctos</i>	Brunbjörn	NT



Ovan: I reservatet växer flera serpentinfoyter, arter som bara hittats på serpentenberg, t.ex. smal ängssyra.

Till vänster: Det finns många lokala namn på området växter och djur. I fjällbjörkskogen lyser rödblåran, i Matsdal kallad "Röda liljan".

Nedan: Ljungpipare finns det gott om och deras karaktäristiska entoniga, sorgsna visslingar hörs dygnet runt på fjällheden.

Foto: Jonas Grahn (ovan.), Lena Lundevaller (t.v. och nedan).



Besöksmål och turförslag i Södra Gardfjällets naturreservat



Lillsjön i Matsdal med Grapsan till vänster. Matsdalsåns dalgång och Storknoppens brant till höger. Foto: Lena Lundevaller, juni 2020.

Södra Gardfjällets naturreservat är ett populärt besöksmål för olika friluftaktiviteter och turistisk verksamhet året runt. Inom reservatet finns åtta områden med särskilt höga attraktionsvärden. Dessa besöksområden ska ha god tillgänglighet med leder, informationstavlor och parkeringsplatser. Beskrivningarna av besöksområdena specificerar några särskilda kvalitéer för friluftslivet i områdena. För varje besöksmål ges förslag på några enkla till medelsvåra dagsturer. Många olika aktörer verkar inom området och bidrar till dess höga värde för rekreation och friluftsliv. Friluftsanordningarna sköts och underhålls utifrån ansvarig ägares förutsättningar.

De flesta av turerna går till en målpunkt och samma väg tillbaka. Några turer har olika start och slutmål vilket innebär att det behöver stå en bil vid ledens slut, alternativt en förbeställd upphämtning. Avstånden är ungefärliga. Vinterlederna är markerade med röda kryss. Sommarlederna är markerade med orange färg och/eller rösen förutom i de fall de sammanfaller med vinterlederna. Några av turerna går inte på allmänna fjälleder och kan därför ha annan markering eller sakna utmärkning.

Visa hänsyn

För att Södra Gardfjället ska upplevas lika ostört och spännande i framtiden är det viktigt att besökare visar hänsyn till varandra, renskötseln och djur och natur. På många av lederna samsas vandrare, skid- och skoteråkare. Det gäller också att t.ex. hålla avstånd till fåglar och djurs boplatser och undvika att lämna spår av sin vistelse, t.ex. terrängskador och skräp.

Naturreservatets fjällhedar, fjällbranter och våtmarker är särskilt känsliga för störningar och slitage. Även terrängkörning utanför fjällederna kan vintertid orsaka skada, exempelvis på lavhedarnas av vinden exponerade vegetation och mark. Klättring och offpiståkning på de branta fjällsidorna kan generera ras och laviner.

Vid vistelse bortanför fjällederna ska särskilt stor hänsyn tas till renar och bosättningar t.ex. vid val av färdväg och övernattningsplats samt undvika för renskötseln känsliga perioder. Tidvis, bl.a. under renarnas vårflytt, kan delar av naturreservatet vara avstängt för skotertrafik. Det är inte tillåtet att köra med motorfordon på barmark. Det är också giltigt för fordon som drivs med el.

1. Silisen och Valfjället

Här finns särskilt goda förutsättningar att ta del av reservatets långa samisk historia och traditioner. Det finns gott om fornlämningar. Vid Silisens sameviste står en torvkåta, stolpbod och bod. Här stannade renskötarna till på våren och hösten på väg mellan barrskogen i öster (vinterlandet) och högfjällen i väster (sommarlandet). Vistet användes fram till 1950-talet. Det finns också en röjd renvall och vid sjön Silisen ett restaurerat klabbgärde. Från Valfjällets långsträckta topp är utsikten milsvidd. I det småkuperade landskapet med fjällbjörkskogar, rishedar, små våtmarker och sjöar trivs många fåglar. Området har också en intressant flora med flera kalkgynnade arter, t.ex. bruntåg, spädbräcka och smaldunört. Den böljande vägsträckan mellan Kittelfjäll och Fättjaur är särskilt vacker med utblickar mot fjällmassiven och har en artrik vägkantsflora.

Fättjaur - Silisens sameviste - Valfjället

4 km enkel väg

Från parkeringen vid Fättjaur är det en lätt vandring två kilometer genom fjällbjörkskogen till Silisens sameviste. Där finns en grillplats. Vandringen fortsätter genom fjällbjörkskogen uppför Valfjällets sluttning. Några fina översilningskärr passeras innan den karga fjällheden tar vid. Utsikten mot sjöarna Silisen och Virisen ger lön för mödan. Samma väg tillbaka till Fättjaur. På vintern kan turen avslutas vid Silisens sameviste. Vinterleden går norr om Valfjället.

Fättjaur – Grantonsskalet - Grönfjäll

26 km enkel väg

Turen mellan Fättjaur och Grönfjäll är lång och bitvis utmanande. Många vackra vyer oberoende av vilken riktning turen genomförs. Turen går i varierad terräng på kalfjäll, över myr och i fjällbjörkskog med ett par brantare partier. Blåhakens klara toner i fjällbjörkskogen följs av ljungpiparens vemodiga visslingar över fjällhedarna. Passar bra som tvådagarsstur med övernattnings i tält.

Från Fättjaur är detta en fortsättning på turen till Silisens sameviste. Vandringsleden passerar Valfjället, Rotiken och Grönfjället med avslutande vandring genom vackra Grantonsskalet. Skidleden till Grönfjäll går inte upp på Valfjället och Grönfjällsmassivet utan rundar norr om. Grantonsskalet beskrivs nedan, besöksområde 4.



Gäsfotsboden (juelkiebuerie) med rotben och torvtak vid Silisens sameviste. Foto: Lena Lundevaller.

2. Fågelfjället

I den breda dalgången mellan Kittelfjället och Fågelfjället är vildmarkskänslan påtaglig. Dalen är ett mycket populärt utflyktsmål med skoter på vårvintern. På Kittelsjöarna åks snökite och på Fågelfjällets sydsluttning skidor och pulka. Laviner förekommer på Fågelfjället. Det finns ingen allmän vandrings- eller skidled till området.

Kittelfjäll - Fågelfjället - Valsjön

28 km rundtur

En fin skotertur genom vackra dalgångar. Följ skoterleden från Kittelfjäll förbi Björnkullen nio kilometer till Kittelsjöarna. Sväng av norrut och gräv en lunchgrop på Fågelfjällets sydsluttning. Leden fortsätter förbi Valsjöbäckens dalgång och Borkan tillbaka till Kittelfjäll.

3. Kittelfjället

Kittelfjället bjuder på fantastiska vyer över naturreservatets fjällmassiv, söderut mot det intilliggande Marsfjällets naturreservat och vid klart väder västerut ända till Norge. Kittelfjället är populärt för offpiståkning. Vintertid finns skidlift med flera nedfarter och en topp-tuga. Laviner och ras är vanliga på Kittelfjället. Fjällets branta sluttningar lockar också klättrare och skärmflygare. Det finns flera preparerade längdskidspår på Kittelfjället.

Kittelfjäll - Kittelfjällets toppar



2 – 6 km enkel väg

Sommartid finns två stigar förbi ravinerna och vintertid går skidliften till platån. Efter den utmanande inledande stigningen genom fjällbjörkskogen förbi ravinerna nås fjällplatån med sin storslagna utsikt. Lätt vandring längs fjällkammen till södra toppen, 1 217 m.ö.h., och den norra toppen, 1 231 m.ö.h. med utblickar mot Vojmådalen, Girifjället och Marsfjället. Kittelfjället är populärt för sin fina lössnöåkning.



De mäktiga ravinerna vid Kittelfjäll med Storgrova till höger. På Kittelfjällets högsta topp syns enligt sagoberättelserna bergakungens dotter ligga i sin sarkofag. Foto: Lena Lundevaller, juni 2020.

Kittelfjäll - Lebnjiesnjuenie



7 km enkel väg

En annan trevlig vandring är att efter den branta stigningen vid skidbackarna följa Kittelfjällskammen västerut mot Lebnjiesnjuenie och vända där klätterleden kommer upp.

En större utmaning sommartid är att börja med den 350 meter långa klätterleden, Via Ferrata, som ligger utanför naturreservatet. Leden är bultad och kräver klätterutrustning. Klättring sker på egen risk. Vandringen fortsätter längs kammen till Kittelfjällets toppar och sedan förbi liftarna ner till Kittelfjäll.

Kittelfjäll - Björnkullen - Grönfjäll



12 km enkel väg

Leden mellan Kittelfjäll och Grönfjäll är en lätt vandrings-, skid- och skoterled genom gran- och fjällbjörkskog med vackra utblickar mot Kittelfjället, Grönfjället och Klippfjället. Söderut reser sig det lite rundare Henriksfjället framför Marsfjällsmassivets branta toppar. Sträckan är också populär bland terrängcyklister. På några ställen kan det vara ganska blött. Skidåkare kan också ta liftan upp på Kittelfjället, följa fjällsidan österut till skoterleden och fortsätta på leden mellan Grönfjället och Henriksfjället till Grönfjäll.



Leden mellan Kittelfjäll och Grönfjäll med Klinhkie i bakgrunden. Foto: Emma Johansson, augusti 2020.

Ett alternativ till att avsluta i Grönfjäll, är att istället fortsätta till *Henriksfjäll*. Turen blir då 16 kilometer enkel väg från Kittelfjäll. Leden mot Henriksfjäll viker av söderut ett par kilometer innan Grönfjäll. Leden går genom en fin gammal granskog, som med sina hänglavar och grova lågor ger ett trolskt intryck. Leden är på ett par ställen dold under högvuxna ormbunkar och kvanne.

4. Grantonsskalet



Grantonsskalet är en intagande dalgång som med vackra utblickar mot Vojmådalen och kringliggande fjälltoppar. Grantonsskalet är värt ett besök oavsett årstid. I dalen växer ett tvärsnitt av typiska fjällväxter, hösten bjuder på sprakande färger och vårvintern gnistrande snö. Genom dalgången slingrar sig Grantonsbäcken. Området är lättillgängligt för t.ex. barnfamiljer. För mer utmaning finns flera alternativ för toppturer på Kroenejevallie, Grönfjället och Klippfjället. I området finns flera lavinfarliga sluttningar.

Den inre delen av Grantonsskalet har få ljus- och ljudstörningar. Vintertid syns och hörs skotertrafiken men övriga delar av året är det främst andra vandrare och ledmarkeringar som kan påverka naturupplevelsen.

Grönfjäll - Grantonsskalet



3 - 6 km enkel väg

Efter den inledande stigningen från Grönfjäll genom gran- och fjällbjörkskog flackar leden ut förbi Kroenejevallies östbrant innan den når fram till den vackra högfjällsdalgången. Nedanför Kroenejevallies brant finns ett vindskydd och strax därefter en liten platå med vacker utsikt mot Klippfjället, skogarna mot Klitvallen och Vojmådalen. Efter bron över Grantonsbäcken fortsätter leden genom dalgången med Grönfjällets och Klippfjällets toppar på var sida. Längden på turen kan anpassas efter väder och intresse eftersom samma led följs tillbaka.

Det finns flera alternativ för toppturer. Ett mer pulshöjande alternativ till att vandra samma led tillbaka är att längst in i dalen ta leden mot Fättjaur uppför den branta östra sidan av *Grönfjällsmassivet* för att därefter lämna leden och följa kammen söderut tillbaka mot Grönfjäll. På kammen är terrängen lättvandrad. Hela vägen ges vackra utblickar mot kringliggande fjällandskap. Trots det hårda, blåsiga klimatet blommar flera skira fjällblommor bland stenarna. På vägen finns möjlighet att gå upp Grönfjällets bägge toppar, 1 318 m.ö.h. respektive 1 376 m.ö.h.



Utsikt från Sjaaretjahkes nord-sida mot Tjohkele och Jillie Vaartoe. Foto: Lena Lundeval-ler, 2016.

En kortare topptur är att från Grönfjäll vandra upp på Grönfjällets sydligaste topp *Kroenejenvaellie*, 2 kilometer tur och retur. Inledningsvis följs den statliga leden mot Gratonskalet. En liten stig går uppför fjället till Kroenejenvaellies topp, 989 m.ö.h., med magnifik utsikt över fjällbjörkskogar, myrar och Vojmådalen.

Från Grönfjäll är det cirka 7 km till *Klippfjällets* högsta topp, Skaarjehke 1 364 m.ö.h. Klippfjället är populärt vintertid för isklättring och har flera alternativa nedfarter för lössnöåkning.

Grönfjäll - Fättjaur

26 km enkel väg

En lång bitvis krävande tur mellan Grönfjäll och Fättjaur som också passar som tvådagars tur med övernattnig i tält. Från Grönfjäll är detta en fortsättning på leden genom Grantonskalet. Den stakade vinterleden går norr om Grönfjällsmassivet och Valfjället. Igen skoterled från Silisen till Fättjaur. Se turbeskrivning för besöksområde 1.

5. Klitvallen

Utsikten från Klitvallens långa fjällplatå mot kringliggande fjäll och dalar är hämförande. Där granskogen övergår till fjällbjörkskog ligger det idag övergivna samevistet Klitvallen. Det var ursprungligen en höst- och vårviste men blev senare en året runt bosättning. Vistet var i bruk ända in på 1950-talet. Från början fanns fem kåtor. Två torvkåtor och en stolpbod är bevarade. Det finns också en renvall. Goda möjligheter att studera fjällens fåglar och djur i olika miljöer. Kanske tittar lavskrikan fram vid Klitvallens sameviste, en kaxig lämmel korsar stigen och på fjällheden dyker jaktfalken.

Matsdalsvägen - Klitvallens rastskydd

1,5 km enkel väg

En mycket lätt vandring från parkeringen vid Matsdalsvägen genom gran- och fjällbjörkskog till Klitvallens rastskydd. Rastskyddet har vedspis. Delar av året har föreningar från Dikanäs servering i rastskyddet. På 1950- och 1960-talet åktes det slalom i den breda upphuggningen som nu håller på att växa igen. Kring rastskyddet är på sommaren växtligheten mycket frodig med högväxt kvanne, nordisk stormhatt och smörbollor. Vintertid varierar

Bilaga 2

ledunderhållet, eftersom det inte finns någon allmän skid- eller skoterled fram till rastskyddet.

För en längre vandringstur fortsätt till Klitvallens topp, *Klijhpenvaellie*, 879 m.ö.h. Det finns två alternativ: En kort men brant och bitvis besvärlig vandring uppför före detta skidbacken och vidare till nordtoppen. I upphuggningen växer höga blommor och täta bestånd av vide. Ett enklare alternativ är att följa leden mot Grönfjäll och på fjällheden vika av mot toppens sydsida. Utsikten mot Vojmådalen och omkringliggande fjällandskap är magisk. Det går också att fortsätta till Grönfjäll eller Södra Matsdal.

Grönfjäll - Klitvallens sameviste



3 km enkel väg

En lätt vandring genom granskogen till Klitvallens sameviste. Leden börjar i Grönfjäll vid hängbron över Grantonsbäcken. Där finns också ett vindskydd med grillplats. Leden fortsätter österut förbi några små spångade myrar med bl.a. den ståtliga Kung Karls spira och köttätande växten tätört för att sedan nå fram till Klitvallens övergivna sameviste. Där finns en grillplats. En bra tur när vädret sätter stopp för turer på kalvfjällen.

Denna tur är också möjlig att genomföra vintertid på skidor genom att följa skoterleden. Det finns ingen allmän skidled från Grönfjäll till Klitvallen. Turen går att förlänga till Matsdal eller Klitvallens rastskydd.



Kåtan vid Klitvallens sameviste. Foto: Lena Lundevaller, 2016.

Grönfjäll - Klitvallen - Matsdalsvägen



10 km enkel väg

En lång, lätt till medelsvår vandringsled med flera broar och spänger. Det finns några branta partier. Turen bjuder på storslagna vyer oberoende av vilken riktning den genomförs. Från Grönfjäll går leden 3 kilometer till Klitvallens sameviste. Därefter är man snart uppe på de lättvandrade fjällhedarna. Här lönar det sig att stanna upp och njuta av den vidsträckt utsikten mot Grantonsskalet, Klippfjället, Jalkedsåejvie och Vojmådalen. Leden passerar efter cirka 8 kilometer Klitvallens rastskydd innan den når parkeringen vid Matsdalsvägen.

Denna tur är också möjlig att genomföra vintertid på skidor genom att följa skoterleden. Det finns ingen allmän separat skidled från Grönfjäll till Klitvallen. Observera att allmänna skoterleden från Grönfjäll passerar Klitvallens sameviste och fjällmassiv för att sedan vika av mot sydost till Dikanäs, d.v.s. den går inte förbi Klitvallens rastskydd.

Nybyggarleden, Grönfjäll - Södra Matsdal



11 km enkel väg

Från Grönfjäll går nybyggarnas gamla vandringsled över fjället till Matsdal. En lång medelsvår vandring i gran- och fjällbjörkskog och på kalvfjället. Det finns några branta partier.

Följ leden från Grönfjäll till Klitvallens sameviste. Sväng därefter av norrut på vandringsleden mot Matsdal. Mellan Klitvallens sameviste och Matsdal ges särskilt goda förutsättningar till rofyllda naturupplevelser. Leden följer Västra Klitvallsbäcken över fjällheden och uppför Jalkedsåejvie. Sista biten till Södra Matsdal går leden genom gran- och fjällbjörkskog.

Turen kan med fördel genomföras under två dagar med övernattning i tält vid någon av fjällbäckarna.

En avstickare kan göras från Södra Matsdal till *Grapsan*, 1 076 m.ö.h., med storslagen utsikt mot Norra Gardfjället, dalgången och Dalsån. Observera att stigen är mycket brant, bitvis klättring med rep, på en icke markerad stig.

6. Bullerfallet och Rödberget

Vid Kanan har Matsdalsån ett rikt förgrenat delta i fjällbjörkskogen. Vegetationen är mycket frodig med manshög tolta, nordisk stormhatt och kvanne. Det flera kilometer långa Bullerfallet avslutas i en djupt nedskuren kanjon där vattnet faller ner i några stora jättegrytor. Rödberget syns som en kal, röd fläck med serpentinit i fjällbjörkskogen. Rödberget har en intressant flora med bl.a. den lilla rödvioletta lapska alprosen och flera arter som enbart är kända från serpentinberggrund, t.ex. kal fjällarv.

Kanan - Bullerfallet

2 km enkel väg

Vandringsleden till Bullerfallet är skyltad från parkeringen i Kanan. I den täta vegetationen kring Matsdalsåns delta kan det bitvis vara svårt att se stigen. I den flacka terrängen spolas ibland broarna bort under vårfloden. Det kan innebära att Matsdalsån måste vadas på några ställen. Vid naturreservatsgränsen växer granskog som högre upp övergår i fjällbjörkskog.

Vid Bullerfallet finns en grillplats. Besökare bör tänka på att inte gå för nära kanten vid fallet, där klipporna stupar brant. Klipporna kan förutom vid blöt väderlek också vara mycket hala av forsdimman. Samma väg tillbaka till Kanan.

Turen kan förlängas genom att fortsätta genom fjällbjörkskogen till den säregna serpentinfloran på *Rödberget*. Det finns ingen markerad stig från Bullerfallet till Rödberget. Området kring Bullerfallet är småkuperat, så enklast är att följa Bullerfallet uppströms för att sedan vika av västerut mot Rödberget.



På Rödberget blommar lapska alprosen. Foto: Jonas Grahn.

7. Gransjön och Matsdalsåns dalgång

Dalgången väster om Kanan är ett populärt skoterstråk men är väl värd att besöka året om. Den bjuder på vackra utblickar mot Gaarenstjähke, Tjohkele och Rättfjällets branter. Det finns inga allmänna vandrings- och skidleder men väl upptrampade stigar som följer Matsdalsån och Farrokbäcken. Bäckarna slingrar sig genom våtmarker med täta videbuskage omgivna av fjällbjörkskog. Det gör att området sommartid kan upplevas som myggrikt och svårframkomligt. Samtidigt som dalgången visar upp ett rikt fågelliv och en prunkande högörtvegetation. Rättsjön och Gransjön är kända för sina fina fiskevatten. Statens fiskekort krävs. Den botaniskt intresserade bör stanna till vid Rättfjället.

Kanan - Rättsjön - Gransjön



8 km

Denna tur går från parkeringen i Kanan västerut till Rättsjön och Gransjön. Redan kring snösmältningen syns purpurbräckans mörkt rosa blommor på Rättfjället. Vid midsommartid



sprider sig doften av hägg kring Gunnervajjabäcken. Mellan fjäl-
len ekar korpens metalliska rop.
Efter ungefär halva vägen finns
ett vindskydd med grillplats. För
en längre vintertur fortsätter sko-
terleden mot Virisen och Kittel-
fjäll.

Vårvinter vid Gaarenstjahkes branter. Foto:
Andreas Karlsson.

8. Vaellientjahke

På var sida om den frodiga dalgången mellan Matsdal och Kanan reser sig de branta fjällen. Storknoppen och Vaellientjahke bjuder på storslagna utblickar mot dalgången med den meandrande Matsdalsbäcken samt Södra och Norra Gardfjällsmassiven.

Matsdal - Storknoppen - Vaellientjahke

4 km enkel väg

Redan när den branta stigen genom granskogen från Matsdal efter någon kilometer planar ut på platån vid Storknoppen är utsikten över dalgången fantastisk. Det lönar sig att fortsätta den ännu brantare stigen vidare till Vaellientjahke med hänförande utsikt mot Grapsan och dalgången. På Vaellientjahkes sydbrant kan på små klipphyllor sydliga arter som backdunört och femfingerört påträffas.

Stigen slutar vid Vaellientjahke men det är relativt enkel vandring vidare över fjället till sjön Bijjie Haavhkanjaevire på andra sidan kommungränsen i Storuman. En mer krävande vandring får den som på tillbakavägen vandrar upp på *Gealta*, 1 301 m.ö.h. eller *Gealtan-gietjie*, 1 208 m.ö.h. Vandringssträcka inklusive Gealtas topp beror på egna vägval.

"Matsdal — en dryg mil norr om Dikanäs — är ett utomordentligt exempel på outnyttjade möjligheter för turism. En ganska stor by med underbart vackert läge vid förnämliga marker för skidfärder och vandringar i Gardfjällen."

Bo Rosén i Västerbottens museums tidskrift Västerbotten 1952

Säker vistelse

Förutom för årstiden lämpliga kläder och utrustning är det liksom vid all vistelse i fjällmiljö viktigt med kunskap om egen förmåga, fjällsäkerhet och fjällens förutsättningar. Meddela färdväg och beräknad återkomst och anpassa fjällturen efter vädret. Vädret kan snabbt slå om i fjällen. Delar av naturreservatet kan tidvis vara otillgängligt till följd av exempelvis hårda vindar, regn- och snöfall, laviner eller höga flöden i bäckar. Det gäller även vid färd längs lederna. Färd över is liksom t.ex. klättring och offpiståkning på fjällsluttningarna sker på egen risk. Naturreservatet har gott om fina naturliga rast- och tältplatser. Enstaka på marken liggande pinnar får nyttjas till ved eller ta med egen ved. Inget skräp får lämnas i naturreservatet.

Beskrivningarna av besöksmålen och turerna måste för en säker vistelse i fjällterrängen kompletteras med bl.a. aktuell karta och aktuell information om ledstatus (t.ex. trasiga broar, lavinfara och skoteravstängningar). Utanför lederna behövs också kompass eller GPS.

Teckenförklaring



Utsikt / fina vyer



Vattenfall



Naturstudier /
Stillhet



Botaniskt besöks-
mål



Fåglar och djur



Geologiskt be-
söksmål



Kulturhistoriskt
besöksmål



Särskilt känsligt
område för stör-
ningar, visa hän-
syn till renar och
samernas arbete



Barn och unga,
ej anpassat för
barnvagn)



Upplåtet fiske,
statens fiskekort
krävs



Vandringsled / stig,
markerad



Markerad vandrings-
led saknas men rela-
tivt enkelt och väl
värt att med hjälp av
karta hitta en egen
väg



Skidled markerad



Markerad skidled
saknas men relativt
enkelt och väl värt att
med hjälp av karta
hitta en egen väg



Allmän skoterled,
markerad



Skidlift



Offpiståkning
möjligt



Terrängcykling



Klättring



Skidspår /
Motionsspår



Rastplats



Rastskydd,
ej för övernattnig



2 – dagars tur
med tält

Källor i urval

Ajtte, Gaaltije och Länsstyrelsen Västerbottens län. *Det samiska kulturlandskapet. Program för att bevara, bruka och utveckla samiska kulturlandskap 2015 – 2020.*

Andersson, Gunnar och Selim, Birger. 1912. *Den norrländska florans geografiska fördelning och in-vandringshistoria. Med särskild hänsyn till dess sydskandinaviska arter.* Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B. Uppsala och Stockholm.

Aronsson, M, Gardfjell, H & Sjödin, M. 2015. *Serpentinfloran i Tärnaby – endemiskt växtsamhälle hotat av gruvnäring.* Fauna och Flora 110(2), sid. 2 – 7.

Bukala, Michal et. al. 2020. *U-Pb zircon dating of migmatitic paragneisses and garnet amphibolite from the high pressure Seve Nappe Complex in Kittelfjäll, Swedish Caledonides.* Minerals (Basel). Vol. 10 (4).

Bäckman, Louise & Kjellström, Rolf. 1979. *Kristoffer Sjulssons minnen. Om Vapstenslapparna i början af 1800-talet upptecknade af O.P. Pettersson.* Nordiska museet. Acta Lapponica 20.

Calon, T.J., 1979. *A study of the alpine-type peridotites in the Seve-Koli Nappe Complex Central Swedish Caledonides with special reference to the Kittelfjäll peridotite.* Doktorsavhandling. Leidens universitet.

Clos, Frediano; Gilio, Mattia & van Roermund, Herman L.M. 2014. *Fragments of deeper parts of the hanging wall mantle preserved as orogenic peridotites in the central belt of the Seve Nappe Complex, Sweden.* Lithos. Vol. 192 – 195, sid. 8 – 20.

Dahlstedt, Karl-Hampus. 1950. *Det svenska vilhelminamålet. Språkgeografiska studier över ett norrländskt nybyggarmål och dess granddialekter.* Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Serie A:71.

Ericsson, Stefan & Rune, Olof. 1991. *Ny svensk sydgräns för lapsk alpros Rhododendron lapponicum – en isolerad förekomst på serpentin.* Svensk botanisk tidskrift 85, sid. 71 – 80. Lund.

Ericsson, Stefan. 1997. *Inventeringsveckan i Kittelfjäll 1997. Rapport från Västerbottens läns flora.* Natur i Norr. Årgång 16. Häfte 2, sid. 95 – 107. Umeå.

Fjellström, Anna-Maria. 2003. *Silisen skogligt demonstrationsområde, sameviste, skogligt bruk, kulturminnen.* Broschyr. Skogligt kompetenscentrum, Vilhelmina Norra Sameby, Länsstyrelsen Västerbottens län.

Fries, Sigurd; Nilsson, Jan & Wennstedt, Margit. 1999. *Folkliga växtnamn i Västerbotten samlade av Gustav Fridner.* Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM). Serie E. Växtnamn nr 2.

Hellström, Åke. 1995. *Detta är några data om gamla nybyggare i Vilhelmina fjälltrakter.* JK-skrivbyrå. Örnsköldsvik.

Hellqvist, Sven. 2016. *Inventering av jämtlandsmaskros i Vojmådalen 2016.* Länsstyrelsen Västerbotten.

Hasselbrink, Gustav. 1981 - 1985. *Südlappisches Wörterbuch / Oårj'elsaamien baaguog'ärjaa.* Band 1 – 3. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Serie C:4.

Johansen, Siri Broch. 1915. *Elsa Laula Renberg historien om samefolkets store Minerva.* CalliidLágá-dus.

Johansson, Lisa. 1970. *Sagor från Vilhelmina.* Vilhelmina.

Kjellström, Rolf. 2012 – 2016. *Nybyggjarliv i Vilhelmina del 1 – 6.* Carlssons förlag.

Kulling, Oskar. 1933. *Bergbyggnaden inom Björkvattnet – Virisen-området i Västerbottensfjällens cen-trala del. En studie i den kaledoniska bergskedjans geologi.* Geologiska Föreningens i Stockholm För-handlingar. Vol. 55:2, sid. 167 – 422.

Lauritz, Martin. 2005 – 2011. *Vilhelmina: En lappmarksbygd på väg mot framtiden. Band 1 – 8.* Vilhelmina kommun och Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM).

Länsstyrelsen i Västerbottens län. 1993. *Våtmarker i Västerbottens län.* Meddelande 1:1993.

Länsstyrelsen i Västerbottens län. 1993. *Katalog över våtmarker Dorotea och Vilhelmina kommuner.* Bilaga 1A till "Våtmarker i Västerbottens län" meddelande 1:1993.

Länsstyrelsen i Västerbottens län. 2001. *Ängs- och hagmarker i Västerbottens län*. Meddelande 1:2001.

Länsstyrelsen i Västerbotten och Norrbottens län & Vägverket Region Norr. 2001. *Värdefulla vägmiljöer i Norrbottens och Västerbottens län*. Länsstyrelsen i Västerbottens läns meddelande 2:2001

Länsstyrelsen i Västerbottens län. 2001. *Riksintressen för naturvård Västerbottens län*. Meddelande 4:2001.

Länsstyrelsen i Västerbottens län. 2002. *Bevarande av samiska miljöer i Västerbottens län*. Meddelande 4:2002.

Länsstyrelsen i Västerbottens län. 2004. *Ängs- och betesmarker i Västerbottens län*. Meddelande 2:2004.

Länsstyrelsen i Västerbottens län. 2006. *Landlevande mollusker i Västerbottens län*. Meddelande 6:2006.

Länsstyrelsen i Västerbottens län & Vapstens sameby. 2007. *Vapstens sameby, en beskrivning av samebyns förutsättningar, markanvändning och renskötsel*.

Länsstyrelsen i Västerbottens län & Vilhelmina norra sameby. 2007. *Vilhelmina norra sameby, en beskrivning av samebyns förutsättningar, markanvändning och renskötsel*.

Länsstyrelsen Västerbottens län. 2016. *Bevarandeplan för Natura 2000-området Södra Gardfjället*. Dnr 512-7584-2016.

Länsstyrelsen Västerbottens län. 2017. *Bevarandeplan för Natura 2000-området Virisens vattensystem*. Dnr 512-7593-2016.

Länsstyrelsen Västerbotten. 2021. *Fjällfiske 2021. Statens vatten Västerbottens län*. Broschyr.

Melander, C. 1881. *I Åsele lappmark sommaren 1880*. Botaniska notiser, nr 1 - 4. Lund.

Melander, C. 1883. *Bidrag till Vesterbottens och Lapplands flora*. Botaniska notiser. Fr. Berlings Boktryckeri och Stilgjuteri, Lund.

Nationella Snöskoterrådet. 2011. *Planera för snöskoter*. Reviderad upplaga november 2011.

Naturvårdsverket 1986. *Det statliga ledssystemet i fjällen. Bakgrund och ledsystemets omfattning*. Solna, Statens naturvårdsverk. ISBN 91-6201012-3.

Naturvårdsverket. 2004. *Skyddsvärda statliga skogar. Jämtlands och Västerbottens län*. Rapport 5342.

Naturvårdsverket. 2006. *Åtgärdsprogram för bevarande av rikkärr, inklusive arterna gulyxne *Liparis loeselii* (NT), kalkkärrsgrynsnäcka *Vertigo geyeri* (NT) och större agat-snäcka *Cochlicopa nitens* (EN)*. Rapport 5601.

Naturvårdsverket. 2006. *Åtgärdsprogram för bevarande av utter (*Lutra lutra*)*. Rapport 5614.

Naturvårdsverket. 2007. *Åtgärdsprogram för dubbelbeckasin 2006 – 2009 (*Gallinago media*)*. Rapport 5703.

Naturvårdsverket 2014. *Nulägesbeskrivning av det statliga ledssystemet i fjällen. Beskrivning av nuvarande omfattning och skick samt beskrivning av resursbehov och möjligheter för utveckling av ledssystemet*. PM 2014-09-12. Naturvårdsverkets ärendenummer NV-10379-11.

Naturvårdsverket. 2014. *Åtgärdsprogram för jämtlandsmaskros 2015 - 2019 (*Taraxacum crocodes*)*. Rapport 6651.

Nyberg Berglund, Anna-Britt och Westerbergh, Anna. 2001. *Two postglacial immigration lineages of the polyploid *Cerastium alpinum* (Caryophyllaceae)*. Hereditas 134: sid 171 - 183. Lund.

Nyberg Berglund, Anna-Britt; Dahlgren, Sverre & Westerbergh, Anna. 2003. *Evidence for parallel evolution and site-specific selection of serpentine tolerance in *Cerastium alpinum* during the colonization of Scandinavia*. New Phytologist 161, sid. 199 – 209.

Pettersson, Olof Petter. 1937. *Kristoffer Sjulssons minnen. Om Vapstenslapparna i början av 1800-talet*. Västerbotten, Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1937.

Pettersson, Olof Petter. 1944. *Gamla byar i Vilhelmina. II. Fjälltrakterna och Vojmsjötrakten*. Generalstabens litografiska anstalts förlag. Stockholm.

Pettersson, Olof Petter. 1999. *Nybyggares dagliga leverne. Om nybyggare i Vilhelmina i mitten av 1800-talet*. Vilhelmina kommun och Dialekt-, ort-

namns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM).

von Proschwitz, Ted. 2006. *Landlevande mollusker i rikkärr i Västerbottens län – återundersökning av utvalda lokaler 2005*. Göteborgs naturhistoriska museum. Meddelande 19.

Du Rietz, Torsten. 1935. *Peridotites, serpentines, and soapstones of Northern Sweden, with special reference to some occurrences in Northern Jämtland*. Geologiska Föreningens i Stockholm Förhandlingar. Vol. 57 (2), sid. 133 – 260.

Riksantikvarieämbetet. 1997. *1996 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Tärnaområdet, Storumans och Vilhelmina kommuner*. Kunskapsavdelningen Dokumentationsenheten.

Riksantikvarieämbetet. 2000. *1999 års fornminnesinventering i Västerbottens län Sorsele, Storumans och Vilhelmina kommuner*.

Riksantikvarieämbetet. 2001. *2000 års fornminnesinventering i Västerbottens län Sorsele, Lycksele, Malå, Storumans, Vilhelmina och Åsele kommuner*. Riksantikvarieämbetet. Fornminnesinventeringen Rapport 2001:5.

Ringlöv, Einar. 1987. *Axplock i fjälldalen Matsdal. Kulturhistorisk skildring kring några fjällbyar och människor*. Omarbetad upplaga av Ringlööf, Arne 1994.

Rune, Olof. 1953. *Plant life on serpentines and related rocks in the north of Sweden*. Acta phyto-geo-graphica Suecica 31. Svenska växtgeografiska sällskapet. Uppsala.

Rune, Olof. 1957. *De serpentinicola elementen i Fennoskandiens flora*. Svensk Botanisk Tidskrift 51. Häfte 1, sid. 41 - 105.

Rune, Olof. 1988. *Serpentinfloran i Skandinavien*. Blyttia 46, sid 43 – 51.

Statens geotekniska institut (SGI), SMHI & Länsstyrelsen Västerbotten. 2011. *Översiktlig klimat- och sårbarhetsanalys – Naturolyckor. Västerbottens län*.

Stångberg, Andreas. 1996. *Samiska fornlämningar. En studie inom förfjäll - fjällregionen i Vapstens sameby*. Umeå universitet. Arkeologiska institutonen. CD-uppsats.

Törnebohm, A. E. 1877. *Olivinsten från Kettilsfjäll*. Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar. Vol. 3, sid. 250 – 258.

Vilhelmina kommun. 2012. *Fördjupad översiktsplan för Kittelfjäll*.

Vilhelmina kommun. 2014. *Utflyktsmål längs Vojmå-dalen*. Broschyr.

Vilhelmina kommun. 2018. *Vilhelmina kommun Vualtjeren Tjijelte – med sikte på 2030. Översiktsplan enl. 3 kap. PBL (2020:900)*. Dnr 15/Ks33

Vilhelmina kommun. 2020. *Samiskt förvaltningsområde. Handlingsplan*. Antagen av kommunfullmäktige 2020-12-14.

Västerbottens museum. 1989. *Geologiska sevärdheter*. Tidskr. Västerbotten 3/4:89.

Västerbottens museum. 1994. *Sevärd natur*. Tidskr. Västerbotten 4:94.

Västerbottens museum. 1996. *Kulturspår i fjällen*. Tidskr. Västerbotten 3:96.

Västerbottens museum. 2008. *Fornminnesinventering 2007 Sorsele, Tärna & Vilhelmina socknar, Västerbottens län*. Uppdragsverksamheten. Arkeologisk rapport.

Västerbottens museum. 2008. *Fjällens kultur- och naturvärden. Fornminnesinventering i tätortsnära miljöer samt Fotodokumentation av landskapets förändringar*. Kulturhistorisk rapport.

Västerbottens museum. 2010. *I det samiska rummet / Saemieh Saepmesnie. Rapport över fältverksamheten i Västerbottens län*. Uppdragsverksamheten. Arkeologisk rapport.

Databaser, kartor och webb, bl.a.

Fjällsäkerhetsrådet. <http://www.fjallsakerhetsradet.se>

Lantmäteriet. Historiska kartor. https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor_

Lantmäteriverket. 1983. *Vegetationskarta över de svenska fjällen. Kartblad nr 13 Tärna 24E/24F*.

Lantmäteriverket. 1983. *Vegetationskarta över de svenska fjällen. Kartblad nr 14 Fatmomakke 23E/23F*.

Lantmäteriet. 2015. *Fjällkartan AC 4 Fatmomakke – Saxnäs*. Skala 1:100 000.

Länsstyrelserna. Vatten Informations System Sverige, VISS. <https://viss.lansstyrelsen.se>

Nationella snöskoterrådet. <http://snoskoterradet.se>

Naturvårdsverket. Skyddad Natur. <https://skyddad-natur.naturvardsverket.se>

Naturvårdsverket. 1975. *Geomorfologiska kartbladen 23E Sipmeke och 23F Fatmomakke – Beskrivning och naturvärdesbedömning inkl. karta*. SNV PM 539.

Naturvårdsverket. 1976. *Geomorfologiska kartbladen 24E Joesjö och 24F Tärna – Beskrivning och naturvärdesbedömning inkl. karta*. SNV PM 732.

Nordstedts. 2020. *Outdoorkartan Blad 7. Börgefjell Kittelfjell Fatmomakke*. Skala 1:75 000.

Riksantikvarieämbetet. Databasen Fornsök. <https://app.raa.se/open/fornsok>

Sagavägenföreningen. Sagavägen. <http://www.sagavegen.com>

Samiskt informationscentrum. <http://www.samer.se>

Sametinget. Rennäringens markanvändningsdata. <https://www.sametinget.se> och <https://www.samer.se>

SGU Kartvisare. <https://apps.sgu.se/kartvisare>

SGU. 1993. *Berggrundskartan 23F Fatmomakke NO*. Skala 1:50 000. SGU serie Ai nr 77.

SGU. 1999. *Berggrundskartan 23G Dikanäs NV*. Skala 1:50 000. SGU serie Ai nr 122.

SGU. 2001. *Berggrundskartan 24F Tärna SO*. Skala 1:50 000. SGU serie Ai nr 162.

SLU. Artportalen och Artfakta. <https://artportalen.se> och <https://artfakta.se/naturvard>

SMHI. *Nederbörds mängd för mätstationen i Kittelfjäll 1998 - 2018*.

SMHI. *Snödjup dygnsmedel för mätstationen i Kittelfjäll 2006 – 2018*.

Vilhelmina kommun. <https://www.vilhelmina.se/>

Vilhelmina kommun. 2016. *Vandringskarta Vilhelmina kommun*. LONApjekt. https://southlapland.com/storage/vandringskarta_bx8.pdf

Vilhelmina kommun. 2017. *Cykla och vandra i Vilhelminafjällen. Ett par förslag på fina leder*. Karta.

Länsstyrelsernas GIS och Lantmäteriets kartor.



Länsstyrelsen Västerbotten

Storgatan 71 B, 901 86 Umeå
www.lansstyrelsen.se/vasterbotten
vasterbotten@lansstyrelsen.se
010-225 40 00